OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

CLAUDII GALENI

LIBRUM

DE PARVAE PILAE EXERCITIO

AD CODICUM LAURENTIANI PARISINI MARCIANI
AUCTORITATEM

EDIDIT

JOHANNES [redacted]
DR. [redacted]

ACCEDIT

DE SPHAEROMACHIIS VETERUM
DISPUTATIO.

GUSTROVIAE.
APUD OPITZIUM.
MDCCCLXXIX.

Claudii Galeni libellum, qui De parvae pilae exercitio inscribitur, inter scripta, quae ad rem sphaeristicam spectant, non ultimum locum obtinere et per se constat et eo potissimum confirmatur, quod ab omnibus, qui de re gymnastica et de ludis veterum scripserunt, summis laudibus effertur. Ac cum multa in eo inveniantur, quae non modo ad utilitatem lusionis pilaris demonstrandam, sed etiam ad singula pilae ludorum genera illustranda maximi momenti sint, non indignus videtur esse, qui accuratius pertractetur.

Itaque nuper Georg Helmreich, vir doctissimus Galenique studiosissimus nova libelli editione (in Annalibus Lycei apud St. Annam; Augustae Vindelicorum 1878) instituta, verborum contextum codicum a se ipso collatorum auxilio multo emendatiorem edidit, et ab interpolationibus, quibus perturbatus erat, satis liberatum. At tanta in eo erat mendorum lacunarum emblematum copia, ut mirandum non sit, si editorem nonnulla fugerunt, quibus medicina adhibenda erat.

Cum igitur et ipse in castigando hoc libello diu multumque versatus sim, non pauca habeo, quibus contextum me sanare posse confidam, ideoque operae pretium me facturum esse spero, si, quae ipse profecerim, altera editione libelli parata aliis rei peritioribus dijudicanda proposuerim.

Codicum manu scriptorum atque ab Helmreichio inspectorum mihi quoque in hac re pertractanda praesto erant

Cod. Laurentianus LXXIV, 3 membr. saec. XII de quo in Observatt. critic. in Cl. Galeni librum περὶ ψυχῆς παθῶν καὶ ἁμαρτημάτων. (Lips. 1870.) p. 11. accuratius disserui; Contulit Vir doctissimus Vitelli Prof. Florentinus.

Cod. Marcianus 276 chart., aetatis ut videtur recentissimae, de quo vide Helmr. praef. pag. 3. Contulit Daniel Riccoboni Regii Lycei Veneti Professor.

Praeter hos etiam Codicem Parisinum ex Bibliotheca Nationali (Supplem. Graec. 35 saec. XVI) adhibui, quem Alfred Schoene in meam gratiam diligentissime excussit. Cuius scripturae adeo cum Laurentiano conspirant, ut dubitari nequeat, quin ad verbum ex eo descriptus sit.

Cum igitur neque ex ceteris tribus Marcianis, quos Helmreich inspexit, neque ex editionibus veteribus Aldina Basileensi Parisiensi vix quidquam ad Galeni manum restituendam redundet, omnis censura in uno Laurentiano nititur, qui quadraginta fere locis prorsus novam scripturam praebet, eamque aut ipsam genuinam aut quae prope absit a genuina. Quinis praeterea locis verba quaedam bono casu servavit, quae in ceteris desiderantur itemque quinis locis

interpolatione foedissima caret, qua in editionibus et recentioribus codicibus sententiarum nexus pessime perturbatur.

De his, quippe quae iam ab Helmreichio uncis inclusae sint, nihil addendum. Sed alterius generis scripturarum, quo ceteris Laurentianum praestare diximus, exemplum afferre liceat, idque splendidissimum ac gravissimum.

Leguntur enim apud Kuehnium Tom. V. pag. 903 haec: „τούτῳ δὲ καὶ ὀσφὺς τείνεται σφοδρῶς, καὶ σκέλη ἑδραῖα τῆς βάσεως ἐν τῷ τοιούτῳ πόνῳ“ de quibus sanandis ipse Helmreich desperavit. At fugit virum doctissimum, in Laurentiano codice haec verba hunc in modum scripta extare: — σκέλη÷ ἑδραῖα^{τ} δεῖ τῆς βάσεως, quibus in margine signo÷ repetito per compendia adscripta sunt καὶ γὰρ οὖν καὶ. Quae in locum suum si inserueris, omnia recte procedent: τούτῳ δὲ καὶ ὀσφὺς τείνεται σφοδρῶς καὶ σκέλη. καὶ γὰρ οὖν καὶ ἑδραιοτάτης δεῖ τῆς βάσεως ἐν τῷ τοιούτῳ πόνῳ.

Hoc loco aliisque huiuscemodi vetor cum Helmreichio facere, qui in praefatione editionis suae pagg. 3 et 5 contendit, Laurentianum, quamquam bonitate scripturae et aetate ceteros omnes longe superaret, tamen ex eodem, quo ceteros, fonte fluxisse. Immo vero propter eas, quas attuli causas, pro certo haberi potest, Laurentiani archetypo cum ceteris omnino nullam intercedere communionem.

At tamen ne Laurentiani quidem auctoritate omnia vitia sanari possunt. Restant multa, quibus medicina ex coniectura quaerenda sit. Quorum in numerum ea maxime refero, quae interpunctione male posita orta sunt. Ut huius quoque rei exemplum nitidissimum afferam, videas, quaeso, quae apud Kuehnium pag. 903 leguntur: „τὸ δὲ καὶ προβαίνειν καὶ εἰς τὰ πλάγια μεταπηδᾶν οὐ σμικρὸν σκελῶν γυμνάσιον. Cap. III. Ἀλλ', εἰ χρὴ τἀληθὲς εἰπεῖν, μόνον ἐστὶ δικαιότατον κινοῦν πάντ' αὐτῶν τὰ μόρια.“ Quae cum a nullo recte intellegerentur, alii alio modo loco succurrere studuerunt.

At tolle puncti signum, quod post γυμνάσιον locum habere non potest, et oratio bene procedet: „τὸ δὲ καὶ προβαίνειν — οὐ μικρὸν σκελῶν γυμνάσιον, ἀλλ', εἰ χρὴ τἀληθὲς εἰπεῖν, μόνον δικαιότατα (L) κινοῦν πάντ' αὐτῶν (scil. τῶν σκελῶν) τὰ μόρια.“

Sed cetera, quae nobis aut mutanda aut expungenda videbantur, qui editionem nostram cum Helmreichiana comparare voluerit, facile inveniet.

Restat, ut Viris maxime venerandis et summa, qua in meam gratiam codices excusserunt non modo diligentia sed etiam liberalitate optime de me meritis, Viris Doctissimis Vitelli et Schoene hoc loco gratias agam quam maxumas.

ΓΑΛΗΝΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΑ ΤΗΣ ΣΜΙΚΡΑΣ ΣΦΑΙΡΑΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ.

Cap. I. Πηλίκον μὲν ἀγαθόν ἐστιν εἰς ὑγίειαν, ὦ Ἐπίγενες, γυμνάσια, καὶ ὡς χρὴ τῶν **Kuehn V p. 899** σιτίων ἡγεῖσθαι αὐτά, παλαιοῖς ἀνδράσιν αὐτάρκως εἴρηται, φιλοσόφων τε καὶ ἰατρῶν τοῖς ἀρίστοις· ὅσον δ' ὑπὲρ τἆλλα τὰ διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας ἐστίν, τοῦτ' οὐδέπω τῶν πρόσθεν ἱκανῶς οὐδεὶς ἐξηγήσατο. δίκαιον οὖν ἡμᾶς, ἃ γιγνώσκομεν, εἰπεῖν, ὑπὸ σοῦ μὲν κριθησόμενα, τοῦ πάντων ἠσκηκότος ἄριστα τὴν ἑαυτοῦ τέχνην, χρήσιμα δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, οἷς ἂν μεταδῷς τοῦ λόγου, γενησόμενα. φημὶ γὰρ ἄριστα μὲν ἁπάντων γυμνασίων εἶναι τὰ μὴ μόνον τὸ σῶμα διαπονεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν τέρπειν δυνάμενα. **900** καὶ ὅσοι κυνηγέσια καὶ τὴν ἄλλην θήραν ἐξεῦρον, ἡδονῇ καὶ τέρψει καὶ φιλοτιμίᾳ τὸν ἐν αὐτοῖς πόνον κερασάμενοι, σοφοί τινες ἄνδρες ἦσαν καὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἀκριβῶς καταμεμαθηκότες. τοσοῦτον γὰρ ἐν αὐτῇ δύναται ψυχῆς κίνησις, ὥστε πολλοὶ μὲν ἀπηλλάγησαν νοσημάτων ἡσθέντες μόνον, πολλοὶ δ' ἑάλωσαν ἀνιαθέντες. οὐδ' ἔστιν οὐδὲν οὕτως ἰσχυρὸν τῶν κατὰ τὸ σῶμα παθημάτων, ὡς κρατεῖν

Index notarum. L = codex Laurentianus Plut. LXXIV, 3. L^1 = cod. Laurentiani manus prima. L^2 = cod. Laurentiani manus altera. Par. = codex Parisinus. M = codex Marcianus 276. A = editio princeps Aldina (IV, 2. 44). B = editio Basileensis (IV, 301). Ch = editio Parisiensis Charterii (VI, 505). K = editio Kuehniana (V, 899). — om: = omissum vel omissa. sprscr. = superscripto. Nott. = Adnotationes nostrae, quae contextum secuntur. — Editt. = Editiones omnes. — Hlmr. = Editio Helmreichii.

Inscriptio. διὰ τῆς σμικρᾶς LM. om. τῆς Par. Editt. cf. Nott.

1. μὲν LPar.M; om: Editt. — ὦ Ἐπίγενες om: LPar.M. — **2.** ἀρίστοις Codd.Editt.; ἀρτίοις L^1; in ἀρίστοις ras. mutavit m^2. — **3.** τἆλλα nos; Codd. et Editt. τὰ ἄλλα. — τοῦτ' οὐδέπω nos Hlmr.; Codd. Editt. τοῦτο οὐδέπω. τοῦ πρόσθεν M. οὐδεὶς om: M. — **4.** σοῦ μὲν Hlmr. nos; Codd.Editt. σοῦ δὲ. — κριθησόμενα Hlmr. e codicis latini Vaticani auctoritate. Sed et L^1 per compendium scriptum habet κριθησόμενα, quod al. m. correxit in — μεθα. κριθησόμεθα Codd.Editt. — **5.** τὴν ἑαυτοῦ τ. nos cf. Nott.; σαυτοῦ L^1 (L^2 γρ. ἐν αὐτοῖς) M^1 (M^2 γρ. ἐν αὐτοῖς) Par. (in mrg. γρ. ἐν αὐτοῖς); Editt. ἐν αὐτοῖς. — χρήσιμα δὲ καὶ (om: ἱκανῶς εἰρῆσθαι ἂν δόξειε) nos; om: εἰρῆσθαι ἂν δόξειε Hlmr. — Codd.Editt. om: ἄν. — ἄλλοις ἂν μετάδοσιο L^1 sprscr. m^2 οἷς ἂν μεταδῷς — οἷς ἂν μετάδοσις in mrg. μεταδῷς Par. — ἄλλοις ἂν μεταδῷς M. γενησόμενα c. asterisco A. — **6.** γυμνασίων L^1 (L^2 corr. γυμνάσια ex — σίων) M. Edd. γυμνάσια. — **7.** κυνηγέσια LPar.M. κυνηγεσίαν Editt. — θῆραν LPar. — ἡδονὴν καὶ τέρψιν καὶ φιλοτιμίαν τῶν ἐν αὐτοῖς πόνων M. — **9.** ψυχῆς κίνησις nos; L: αὐ^τ̄ om: ἐν; αὐτὴ om: ἐν M. ἐν αὐτῇ δύνανται ψυχῆς κινήσεις Hlmr. — ἐν αὐτῇ δύναται ψυχὴν κινῆσαι. Codd.Editt. — νοσήματος M. — **10.** ἀνυσθέντες M. — οὐδ' ἔστιν οὐδὲν — ἰσχυρὸν nos ex L: οὐδ' ἔστιν οὐδ' et Par. cf. Nott. — οὐκ ἔστι δ' οὐδὲν Hlmr; οὐκ ἔστι δ' οὕτως ἰσχυρόν τι Editt. ἰσχυρόν τι L (τι supra add.); Par. —

τῶν περὶ τὴν ψυχήν. οὔκουν οὐδ' ἀμελεῖν χρὴ τῶν ταύτης κινήσεων, ὁποῖαί τινες ἔσονται, πολὺ δὲ μᾶλλον ἢ τῶν τοῦ σώματος ἐπιμελεῖσθαι τά τ' ἄλλα καὶ ὅσῳ κυριωτέρα σώματος ἡ ψυχή. τοῦτο μὲν δὴ κοινὸν ἁπάντων γυμνασίων τῶν μετὰ τέρψεως, ἄλλα δ' ἐξαίρετα τῶν διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας, ἃ ἐγὼ νῦν ἐξηγήσομαι.

Cap. II. Πρῶτον μὲν ἡ εὐπορία. εἰ γοῦν ἐννοήσαις, ὅσης δεῖται παρασκευῆς θ' ἅμα καὶ
901 σχολῆς τά τ' ἄλλα πάντα τὰ περὶ τὴν θήραν ἐπιτηδεύματα καὶ τὰ κυνηγέσια, σαφῶς ἂν μάθοις, ὡς οὔτε τῶν τὰ πολιτικὰ πραττόντων οὐδεὶς οὔτε τῶν τὰς τέχνας ἐργαζομένων δύναται μεταχειρίζεσθαι τὰ τοιαῦτα γυμνάσια. καὶ γὰρ πλούτου ταῦτα δεῖται πολλοῦ καὶ σχολὴν ἄγοντος οὐκ ὀλίγην ἀνθρώπου. τοῦτο δὲ μόνον οὕτω γε φιλάνθρωπον, ὡς μηδὲ τὸν πενέστατον ἀπορεῖν τῆς αὐτοῦ παρασκευῆς. οὐ γὰρ δικτύων, οὐδ' ὅπλων, οὐδ' ἵππων, οὐδὲ κυνῶν θηρευτικῶν, ἀλλὰ σφαίρας μόνης δεῖται καὶ ταύτης σμικρᾶς. οὕτω δ' εὔγνωμον εἰς τὰς ἄλλας πράξεις, ὥστ' οὐδεμιᾶς αὐτῶν ὀλιγωρεῖν ἀναγκάζει δι' αὐτό. καίτοι τί ἂν εὐπορώτερον γένοιτο τοῦ καὶ τύχην ἀνθρωπίνην ἅπασαν καὶ πρᾶξιν προσιεμένου; τῶν μὲν γὰρ ἀμφὶ τὰς θήρας γυμνασίων τῆς χρήσεως οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἡ εὐπορία. πλούτου τε γὰρ δεῖται τὴν παρασκευὴν τῶν ὀργάνων ἐκπορίζοντος καὶ ἀργίας τὸν καιρὸν ἐπιτηρούσης. τούτου δ' ἡ τῶν ὀργάνων παρασκευὴ καὶ τοῖς πενεστάτοις εὔπορος, ὅ τε καιρὸς τῆς χρήσεως καὶ τοὺς ἱκανῶς ἀσχόλους
902 ἀναμένει. τὸ μὲν δὴ τῆς εὐπορίας αὐτοῦ τηλικοῦτον ἀγαθόν. ὅτι δὲ καὶ πολυαρκέστατον τῶν ἄλλων γυμνασίων, ὧδ' ἂν μάλιστα μάθοις, εἰ σκέψαιο καθ' ἕκαστον αὐτῶν, ὅ τι τε δύναται καὶ οἷόν τι τὴν φύσιν ἐστίν. εὑρήσεις γὰρ ἢ σφοδρὸν ἢ μαλακὸν ἢ τὰ κάτω μᾶλλον ἢ τὰ ἄνω κινοῦν ἢ μέρος τι πρὸ τῶν ἄλλων, οἷον ὀσφὺν ἢ κεφαλὴν ἢ χεῖρας ἢ θώρακα. Πάντα δ' ἐξ ἴσου τὰ μέρη τοῦ σώματος κινοῦν καὶ δυνάμενον ἐπί τε τὸ σφοδρότατον ἀνάγεσθαι καὶ ἐπὶ τὸ μαλακώτατον ὑφίεσθαι τῶν μὲν ἄλλων οὐδέν, τοῦτο δὲ μόνον τὸ διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας γυμνάσιον, ὀξύτατον ἐν μέρει καὶ βραδύτατον γενόμενον, σφοδρότατον καὶ πρᾳότατόν τε, ὡς ἂν αὐτός τε βουληθῇς καὶ τὸ σῶμα φαίνηται δεόμενον. οὕτω δὲ καὶ τὰ μέρη κινεῖν μὲν ἔστιν αὐτοῦ πάνθ' ὁμοῦ, εἰ τοῦτο συμφέρειν δόξειεν, ἔτι δὲ πρὸ ἄλλων ἄλλα, εἰ

---

1. οὔκουν nos Hlmr.; cf. Nott. p. 11. οὐκοῦν Codd.Editt. — οὐκοῦν — ἔσονται om: M. — πολλαὶ L. πολλὰ Par.; πολὺ M.Editt. — **2.** τά τ' ἄλλα M.Editt., τἄλλα (corr. eadem m. τά τ' ἄλλα) L; — τἄλλα om: τὰ Par. — κυριωτέρα nos et M; κυριώτερον LEditt.; κυριώτερα Par. κυριώτεραι Hlmr. — σώματος ἡ ψυχή Par.Editt..; om: sed in mrg. add. L^1; M. — **5.** πρώτη LPar. — πρῶτον MEditt. — ἐννοήσαισ (σ ab ead. m. supra add.) L. — θ' ἅμα nos Hlmr. τε ἅμα Codd.Editt. — τε ἅμα καὶ σχολῆς om: M. — **6.** θῆραν LPar. — **7.** οὐδεὶς — δύναται M οὐδεὶς — δυνατὸς Hlmr.— οὐδενὶ — δυνατὸν LPar.Editt. — **8.** πλούτου δεῖται πολλοῦ nos ex L: πολλοῦ δεῖται πολλοῦ (alterum πολλοῦ postea deletum). Codd.Editt: πολλῶν — δεῖται. Sed πλούτου — πολλοῦ scribendum esse, etiam Helmr. suspicatur. — **9.** Supra μόνον scriptum habet οὐ L^1. — οὕτω γε LPar. om. γε MEditt. — τὸ πενέστατον M. — αὐτοῦ nos; ἑαυτοῦ Codd.Editt. — **10.** μόνον δεῖται M. — **11.** σμικρᾶς LPar. μικρᾶς MEditt. — εὔγνωμον MEditt. εὐγνώμων LPar. — οὐδεμιᾶς MEditt. οὐδὲ μιᾶς LPar.Hlmr. — **12.** δι' αὐτὸ K; δι' ἑαυτὸ M; δι' αὐτὸ LABCh. δ' αὐτό Par. — ἅπασαν L^1MEditt. ἅπασι L^2 (ex — σαν corr.); Par; προσιεμένου (ου ex ων fecit L^2) Editt. — **13.** ἐφημῖν L. — **14.** ἀργίας σχολῆς L^1Par.Editt. ἀργίας erasit L^2. σχολῇ M. ἀργίας inclusit Hlmr.; nos σχολῆς expunximus cf. Nott. — τούτου L^2 (ex τούτων L^1) Par. — τούτων L^1MEditt. — δ' ἡ ex δὴ corr. L; — δ' ὁ τῶν Par. — δὲ τῶν MEditt. — **15.** πενεστάτοις εὔπορος om: ὡς εἴρηται LPar. et M id quod Hlmr. praeteriisse videtur. — ὡς εἴρηται Editt. εὔπορός τε καιρός L^1 corr. L^2. — ἀσχόλως LPar. — **16.** αὐτῶν L^2 (corr. ex αὐτῷ). αὐτῷ Par. — αὐτοῦ MEditt. — πολυκρατέστατον M. — **17.** οἷόν τι Editt. τι supr. add. L^1Par. — om. τι M. — **18.** μᾶλλον om. M. — πρὸς τῶν ἄλλων L^2Par. — **19.** Post θώρακα punctum habent Par. et B. — **20.** δυναμένου M. — μαλακότατον L.Par. — **21.** σμικρᾶς LMEditt. μικρᾶς Par. — **22.** βουληθῇς — φαίνηται K. βουληθείης — φαίνεται LPar.MABCh. — δεόμενον (δεο in ras.) L; (in mrg. ab ead. m. additum: γρ. ἐμμένον) Par. — ἐμμένον MEditt. — **23.** αὐτοῦ L^2 (corr. ex αὐτὸ) Editt. αὐτῷ Par.M. — ὅμως M. —

καὶ τοῦτό ποτε δόξειεν. ὅταν μὲν γὰρ συνιστάμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀποκωλύοντες ὑφαρπάσαι τὸν
μεταξὺ διαπονῶσι, μέγιστον αὐτὸ καὶ σφοδρότατον καθίσταται πολλοῖς μὲν τραχηλισμοῖς, πολλαῖς δ᾽
ἀντιλήψεσι παλαιστικαῖς ἀναμεμιγμένον, ὥστε κεφαλὴν μὲν καὶ αὐχένα διαπονεῖσθαι τοῖς τραχηλισμοῖς,
πλευρὰς δὲ καὶ θώρακα καὶ γαστέρα ταῖς τε τῶν ἀμμάτων περιθέσεσι καὶ ἀπώσεσι καὶ ἀπο- 903
στηρίξεσι καὶ ταῖς ἄλλαις παλαιστικαῖς λαβαῖς. ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὀσφὺς τείνεται σφοδρῶς καὶ σκέλη.
καὶ γὰρ οὖν καὶ ἑδραιοτάτης δεῖ τῆς βάσεως ἐν τῷ τοιούτῳ πόνῳ. τὸ δὲ καὶ προβαίνειν καὶ
εἰς τὰ πλάγια μεταπηδᾶν οὐ μικρὸν σκελῶν γυμνάσιον, ἀλλ᾽, εἰ χρὴ τἀληθὲς εἰπεῖν, μόνον δικαιότατα
κινοῦν πάντ᾽ αὐτῶν τὰ μόρια. τοῖς μὲν γὰρ προϊοῦσιν ἕτερα νεῦρα καὶ μύες, τοῖς δ᾽ ὑποβαίνουσιν ἕτερα
διαπονεῖται πλέον. οὕτω δὲ καὶ τοῖς εἰς τὰ πλάγια μεθισταμένοις ἄλλα. καὶ ὅστις καθ᾽ ἓν εἶδος κινή-
σεως κινεῖ τὰ σκέλη καθάπερ οἱ θέοντες, ἀνωμάλως οὗτος καὶ ἀνίσως τὰ μέρη γυμνάζει.

Cap. III. Ὡς δὲ τοῖς σκέλεσιν, οὕτω καὶ ταῖς χερσὶ τὸ γυμνάσιον τοῦτο δικαιότατον ἐν παντὶ
σχήματι λαμβάνειν ἐθιζομένων τὴν σφαῖραν. ἀνάγκη γὰρ κἀνταῦθα τὴν ποικιλίαν τῶν σχημάτων ἄλλοτ᾽
ἄλλους τῶν μυῶν τείνειν σφοδρότερον, ὥστε πάντας ἐν μέρει πονοῦντας ἴσην ἔχειν ἀνάπαυλαν καὶ οὕτως 904
ἐν μέρει πάντας ἐνεργοῦντάς τε καὶ ἀναπαυομένους οὔτ᾽ ἀργοὺς μένειν τὸ πάμπαν, οὔτε κόποις ἁλίσκε-
σθαι μόνους πονοῦντας. ὄψιν δ᾽ ὅτι καὶ γυμνάζει, μαθεῖν ἔνεστιν ὑπομνησθέντας, ὡς, εἰ μή τις ἀκριβῶς
τὴν ῥοπὴν τῆς σφαίρας, εἰς ὅ τι φέροιτο, προαισθάνοιτο, διαμαρτάνειν τῆς λαβῆς ἀναγκαῖόν ἐστιν
αὐτόν. τοῦτο δὲ καὶ τὴν γνώμην θήγει τῇ φροντίδι τοῦ τε μὴ καταβαλεῖν καὶ τοῦ διακωλῦσαι. φροντὶς
δὲ μόνη μὲν καταλεπτύνει, μιχθεῖσα δέ τινι γυμνασίῳ καὶ φιλοτιμίᾳ καὶ εἰς ἡδονὴν τελευτήσασα τὰ

---

1. ὅταν μὲν γὰρ LPar. — μὲν om: MEditt. — ἀφαρπάσαι L² (ex ὑφ. corr.) Par. — **2.** τὴν μεταξὺ Casaubonus apud Meineke Com. Gr. fragm. III p. 137 extr.; τὸ supra addita lit. ν: L; τὸ B in mrg.; τῶν M. τὸν Par.Editt. — αὐτὸ Editt.; οὕτως L¹ (sed in ras.); Par. — **3.** ἀναμεμιγμένῳ M. — διαπονεῖσθαι LPar.MA. — πονεῖσθαι BCh.K. — **4.** ἀμμάτων περιθέσεσι nos; ἀμμάτων πθέσεσι (ε supra) L. cf. Nott. — ἀμμάτων παραθέσεσι Par. — ἀμμάτων παραθέσεσι καὶ ἐπιθέσεσι Hlmr. — ὀμμάτων μετάρσεσι καὶ θέσεσι MEditt. — **5.** ἐν τούτῳ L²Par; ἐν om: MEditt. — **6.** καὶ γὰρ οὖν καὶ L in mrg. per compendia scripta; id quod Hlmr. fugit. — ἑδραιοτάτης δεῖ nos ex L: ἑδραῖατ δεῖ et Par. τ᾽ ἑδραῖα τε δεῖ. — ἐν τῷ BCh.K; ἐν om: LPar.MA. — **7.** τὰ πλάγια Editt.M; — τὸ πλάγιον LPar. — γυμνάσιον, ἀλλ᾽, εἰ nos. — γυμνάσιον. Ἀλλ᾽ εἰ Codd.Editt. — μόνον ἐστὶ Editt.; om: ἐστὶ Codd. δικαιότατα LPar.Hlmr. δικαιότατον MEditt. — **8.** πάντα αὐτῶν a m¹ corr. ex πάντων αὐτῶν Par. — πάν^τ L. — πάντ᾽ αὐτῶν Editt. — προϊοῦσιν LPar. — προσιοῦσι MEditt. Post μύες fortasse inserendum est κάμνουσι, quod L et Par. in mrg. scriptum exhibent **9.** τὰ πλάγια M. cf. Gal. IV, p. 19. — τὸ πλάγιον LPar.Editt. — **10.** ἀνωμάλως οὗτος καὶ ἀνίσως nos ex L¹; ὁμάλως οὕτως καὶ ἴσως L²; θέοντες ὁμαλῶς καὶ ἴσως Par. θέοντες ἀνωμάλως, καὶ οὕτως ἀνίσως MEditt. — γυμνάζῃ L¹ γυμνάζειν LPar. γυμνάζει τὰ μέρη M; τὰ μέρη γυμνάζει Editt. — **11.** Ante ὡς δὲ in editionibus verba ex antecedentibus male repetita leguntur τοῖς εἰς τὸ πλάγιον μεθισταμένοις. ἀλλὰ καί. Deleta tamen sunt in L et omissa in Par. et ab Hlmr. — δὲ add: LPar. — οὕτως Par. — ταῖς χερσὶ LPar.; ταῖς om: MEditt. — **12.** ἐρεθιζομένων L („ut vid. pr. m. spscr."); ἐθιζομένων ceteri et Editt. κἀνταῦθα LPar. — ἐνταῦθα MEditt. — **13.** ἴσον L. ἀνάπαυλαν τε L. ἀνάπαλιν Par. Post ἀνάπαυλαν verba haud dubie interpolata τοῖς ἡσυχάζουσι τὸν χρόνον τῶν ἐνεργούντων consentiente Hlmr. extrusimus; τοῖς ἡσυχάζουσι εἶναι LPar. μέρει εἰς πάντας M. — **14.** παραπαν sine acc. spscr. L². — οὔτε κόποις om: L¹ sed add. in mrg. L²M. — ἀλλ᾽ ἴκεσθαι L; ἄλλ᾽ ἴβεσθαι Par. — **15.** ὄψιν δ᾽ ὅτι καὶ γυμνάζει nos ex L: δὲ δει^πῶς γυμνάζειν; δὲ δεῖ πῶς γ. Par; ὅτι — γυμνάζει M. Hlmr. — **16.** εἰς ὅ τι L in ras. Par. ὅποι MEditt. — **17.** ἐστὶν αὐτῷ LPar; om. ἐστὶν MEditt. αὐτόν M nos. τοῦτο nos. Codd.Editt.: ἐν τούτῳ; — θήγει L²Par. ἴσην L¹MEditt; τὴν φροντίδα M. — καταβάλλειν M. καταλαβεῖν Par. — Post διακωλῦσαι expunximus verba h. d. spuria τὸν (L¹B in marg. τὸ) μέσον ἢ αὐτὸν ὑφαρπάσαι ἐν τούτῳ καταστaίη. — ἢ ἐν τούτῳ Par. — εἰ ἐν τούτῳ Hlmr. μόνη μὲν LPar; om: μὲν MEditt. — **18.** καὶ εἰς ἡδ. LPar. om: καὶ MEditt. —

μέγιστα καὶ τὸ σῶμα πρὸς ὑγίειαν καὶ τὴν ψυχὴν εἰς σύνεσιν ὀνίνησιν. οὐ σμικρὸν δὲ καὶ τοῦτ' ἀγαθόν,
ὅταν ἄμφω τὸ γυμνάσιον ὠφελεῖν δύνηται, καὶ σῶμα καὶ ψυχήν, εἰς τὴν ἰδίαν ἑκάτερον ἀρετήν. ὅτι δ'
ἀσκεῖν ἄμφω δύναται τὰς μεγίστας ἀσκήσεις, ἃς μάλιστα μετιέναι τοῖς στρατηγοῖς οἱ πόλεως βασι-
905 λεῖς νόμοι κελεύουσιν, οὐ χαλεπὸν κατιδεῖν. ἐπιθέσθαι γὰρ ἐν καιρῷ καὶ λαβεῖν ἐπιθέμενον, καὶ
ὀξυλαβῆσαι τὴν πρᾶξιν, καὶ σφετερίσασθαι τὰ τῶν ἐναντίων ἢ βιασάμενον ἢ ἐξ ἀδοκήτου ἐπιθέμενον,
καὶ φυλάξαι τὰ κτηθέντα τῶν ἀγαθῶν στρατηγῶν ἔργα· καὶ τὸ σύμπαν φάναι, φύλακά τε καὶ φῶρα δει-
νὸν εἶναι χρὴ τὸν στρατηγόν, καὶ ταῦτ' αὐτοῦ τῆς ὅλης τέχνης τὸ κεφάλαιον. ἆρ' οὖν ἄλλο τι γυμνά-
σιον οὕτω προσεθίζειν ἱκανόν, ἢ φυλάττειν τὸ κτηθέν, ἢ ἀνασώζειν τὸ μεθεθέν, ἢ τῶν ἐναντίων τὴν
γνώμην προαισθάνεσθαι; θαυμάζοιμ' ἄν, εἴ τις εἰπεῖν ἔχοι. τὰ πολλὰ γὰρ αὐτῶν αὐτὸ τοὐναντίον
ἀργοὺς καὶ ὑπνηλοὺς καὶ βραδεῖς τὴν γνώμην ἐργάζεται. καὶ γὰρ καί, ὅσοι κατὰ παλαίστραν πονοῦσιν,
εἰς πολυσαρκίαν μᾶλλον ἢ ἀρετῆς ἄσκησιν φέρει. πολλοὶ γοῦν οὕτως ἐπαχύνθησαν, ὡς δυσχερῶς
ἀναπνεῖν. ἀγαθοί γ' οὐδ' ἂν οἱ τοιοῦτοι πολέμου γένοιντο στρατηγοὶ ἢ βασιλικῶν ἢ πολιτικῶν πραγμά-
των ἐπίτροποι· θᾶττον ἂν τοῖς ὑσὶν ἢ τούτοις τις ὁτιοῦν ἐπιτρέψειεν. ἴσως δ' οἰήσει με δρόμον ἐπαι-
906 νεῖν καὶ τἆλλ' ὅσα καταλεπτύνει τὸ σῶμα γυμνάσια. τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει. τὴν γὰρ ἀμετρίαν ἐγὼ
πανταχοῦ ψέγω, καὶ πᾶσαν τέχνην ἀσκεῖν φημι χρῆναι τὸ σύμμετρον, καὶ εἴ τι μέτρου στερεῖται, τοῦτ'
οὐκ εἶναι καλόν. οὔκουν οὐδὲ τοὺς δρόμους ἐπαινῶ τῷ τε καταλεπτύνειν τὴν ἕξιν καὶ τῷ μηδεμίαν
ἄσκησιν ἀνδρείας ἔχειν. οὐ γὰρ δὴ τῶν ὠκέως φευγόντων τὸ νικᾶν, ἀλλὰ τῶν συστάδην κρατεῖν δυνα-
μένων, οὐδὲ διὰ τοῦτο Λακεδαιμόνιοι πλεῖστον ἠδύναντο τῷ τάχιστα θεῖν, ἀλλὰ τῷ μένοντες θαρρεῖν.
εἰ δὲ καὶ πρὸς ὑγίειαν ἐξετάζοις, ἐφ' ὅσον ἀνίσως γυμνάζει τὰ μέρη τοῦ σώματος, ἐπὶ τοσοῦτον οὐδ'
ὑγιεινόν. ἀνάγκη γὰρ αὐτῷ τὰ μὲν ὑπερπονεῖν, τὰ δ' ἀργεῖν παντελῶς. οὐδέτερον δ' αὐτῶν ἀγαθόν,
ἀλλ' ἄμφω καὶ νόσων ὑποτρέφει σπέρματα καὶ δύναμιν ἄρρωστον ἐργάζεται.

Cap. IV. Μάλιστ' οὖν ἐπαινῶ γυμνάσιον, ὃ καὶ σώματος ὑγίειαν ἱκανὸν ἐκπορίζειν καὶ μερῶν εὐαρμοστίαν καὶ ψυχῆς ἀρετήν, ἃ πάντα τῷ διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας ὑπάρχει. καὶ γὰρ ψυχὴν εἰς

1. τὰ μέγ. L^2 (τὰ supra add.); Par.MEditt. καὶ τὸ σῶμα L (καὶ sup. add.); Par; om: καὶ MEditt. — ὀνήνησιν LPar. ὀνίνησι MEditt. — **2**. ἑκάτερον MHlmr. ἑκατέρων L^1; ἑκατέραν L^2; ἑκάτερα Par. ἑκατέρου Editt. — **3**. στρατηγοῖς nos; Codd.Editt. στρατηγικοῖς. — βασιλεῖς νόμοι LEditt. νόμοις M. — βασιλεῖς καὶ νόμοι Par. cf. tamen Hlmr. ad h. l. — λαβεῖν L^2Par. Ceteri codd. et Editt. λαθεῖν. — **5**. ἐξ ἀδοκήτου offensioni sunt Hlmr., qui h. v. eicienda esse judicat. Sed opposita sunt verbo βιασάμενον ideoque omitti nequeunt. Cf. Nott. — **6**. τὰ κατηθέντα Par. — φᾶναι LPar. φυλακτέα τε καὶ φώρη M. — **7**. ταῦτ' αὐτοῦ nos et Hlmr. ex L et Par. — ταῦτα τῆς ὅλης τέχνης M. — ταῦτα τ. τ. αὐτῆς ὅλης Editt. — **8**. προσεθίζειν L. — Par.: γρ. τὸ μεθισμενον. (sine acc.) in mrg. m^1. — L: μεθιστάμενον, cui supra scriptum est: γρ. το μεθιτ' unde Hlmr. coniecit τὸ μεθεθέν. — MEditt: τὸ μεθιστάμενον. — **9**. θαυμάζοιμι Par. — **10**. ἀργοὺς γὰρ MEditt. γὰρ om: LPar. — **11**. φέρει LPar.M. φέρουσι Editt. — **12**. ἀγαθοί γ' οὐδ' ἂν LMA. ἀγαθοί τε οὐδ' Par. δ' οὐδ' ἂν Hlmr. ἀγαθοὶ οὐδ' ἂν B. ἀγαθοὶ δ' ἂν οὐδ' K. — γένοιντο Hlmr. γενέσθαι Codd.Editt. — **13**. τοῖς ὑσὶν om: γε LPar.A. τὸ ῥισὶν M. τοῖς γε συσὶν ChK. τοῖς γε εἰσὶν B. — τὸ ὁτιοῦν ἐπιτρέπειν M. (ap. Hlmr. τρέπειεν). — ἴσως δε sine acc. L. δὲ om. Par.M. — **14**. τἆλλ' ὅσα nos. Hlmr.; — τᾶλλα L τἄλλα AB. τἆλλα Par.K. — καταλεπτύνει nos pro vulgari λεπτύνει. cf. v. 16. — **15**. ει῀ L. εἰ τὸ μέτρον οὐ στερ. Par. μέτρον ὑστερ. M. — **16**. οὔκουν nos Hlmr; οὐκοῦν Codd. Editt. cf. Nott. — τῷ τε καταλ. L^1Par; om: τε MEditt. — τὸ μηδ. LPar. τῷ MEditt. ἀνδρείας sprscr. τὸ σῶμα L^1. τὸ σῶμα ἀνδρείας Par; om: τὸ σῶμα MEditt. — **17**. ἀλλὰ τῶν om: καὶ LPar.M. καὶ Editt. — **18**. ἠδύναντο Hlmr.; vide Nott. — τὸ τάχ. L^1M. τῷ τάχ. L^2Par.Editt. — τὸ μεν. LMPar. μένοντες LPar.Hlmr. — μένοντας MEditt. θαρρεῖν LPar; ἀναιρεῖν MEditt. — **19**. εἰ δὲ καί LPar; om: καὶ MEditt. — ἐξετάζεις M. — ἐφ' ὅσον ἂν ἴσως γυμνάζῃ LPar. — **20**. ὑγιαῖνον LPar. γὰρ αὐτῷ LPar. (ab Hlmr. non notatum); γὰρ οὕτω MEditt. — τὰ δ' ἐνεργεῖν — οὐδ' ἕτερον Par. — **22**. Μάλιστ' οὖν LPar. —. ἱκανὸν ἐκπορίζειν LPar.Hlmr. — ἐκπορίζειν MEditt. — **23**. ἃ πάντα τῷ L; ἅπαντα τῷ Par. — ἀρετὴν παρὰ τούτοις τοῦτο δὲ τὸ Editt.; παρὰ τούτοις τὸ om: τοῦτο δὲ M. — ψυχὴν εἰς πάντα LPar.M; εἰς π. ψυχὴν Editt. —

πάντα δυνατὸν ὠφελεῖν καὶ τοῦ σώματος τὰ μέρη δι' ἴσου πάντα γυμνάζει, ὃ καὶ μάλιστα εἰς ὑγίειαν 907
συμφέρει καὶ συμμετρίαν ἕξεως ἐργάζεται, μήτ' ἄμετρον πολυσαρκίαν, μήθ' ὑπερβάλλουσαν ἰσχνότητα
φέρον, ἀλλ' εἴς τε τὰς ἰσχύος δεομένας πράξεις ἱκανόν, καὶ ὅσαι τάχους χρῄζουσιν, ἐπιτήδειον. οὕτω
μὲν οὖν, ὅσον ἐν αὐτῷ σφοδρότατον, οὐδενὸς τῶν πάντων κατ' οὐδὲν ἀπολείπεται. τὸ δὲ
πρᾳότατον ἴδωμεν αὖθις· ἔστι γὰρ ὅτε καὶ τούτου δεόμεθα διά θ' ἡλικίαν ἢ μηδέπω φέρειν ἰσχυροὺς
πόνους ἢ μηκέτι δυναμένην, καὶ κάματον ἐπανεῖναι βουληθέντες ἢ ἐκ νόσου ἀνακομιζόμενοι. δοκεῖ δέ
μοι κἂν τούτῳ πλέον ἔχειν ἑτέρου παντός· οὐδὲν γὰρ οὕτω πρᾶον, εἰ πράως αὐτὸ μεταχειρίζοιο. δεῖ
δὲ μέσως μὲν ἔχοντα μηδὲ συμμέτρου ἀποστάντα, τὰ μὲν ἠρέμα προβαίνειν, τὰ δὲ κατὰ χώραν μένειν,
μὴ πολλὰ διαγυμνασάμενον, ἐπὶ τῷδε τρίψεσι μαλακαῖς δι' ἐλαίου καὶ λουτροῖς θερμοῖς χρῆσθαι. τοῦτο 908
μὲν ἁπάντων ἐστὶ πρᾳότατον, ὥστε καὶ ἀναπαύσασθαι δεομένῳ συμφορώτατον εἶναι καὶ ἄρρωστον
δύναμιν ἀναλαβεῖν δυνατώτατον καὶ γέροντι καὶ παιδὶ συμφορώτατον. ὅσα δὲ τούτου μὲν ἰσχυρότερα, τοῦ
δ' ἄκρως σφοδροῦ πρᾳότερα διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας ἐνεργεῖται. χρὴ καὶ ταῦτα γιγνώσκειν, ὅστις γ'
ὀρθῶς βούλεται διὰ παντὸς αὐτὰ μεταχειρίζεσθαι. καὶ γὰρ εἴ ποτε δι' ἀναγκαῖον ἔργον, οἷον τὰ πολλὰ
πολλάκις ἡμᾶς καταλαμβάνει, πονήσειας ἀμέτρως ἢ τοῖς ἄνω μέρεσιν ἢ τοῖς κάτω πᾶσιν, ἢ χερσὶ μόναις
ἢ ποσίν, ἔνεστί σοι διὰ τοῦδε τοῦ γυμνασίου τὰ μὲν ἀναπαῦσαι τὰ πρότερον κεκμηκότα, τὰ δ' εἰς τὴν
ἴσην ἐκείνοις κίνησιν καταστῆσαι τὰ πρότερον ἀργὰ παντελῶς μεμενηκότα. τὸ μὲν γὰρ ἐκ διαστήματος
ἱκανοῦ βαλεῖν εὐτόνως, ἢ οὐδὲν τοῖς σκέλεσιν ἢ παντάπασιν ὀλίγον χρώμενον, ἀναπαύει μὲν τὰ κάτω,
τὰ δ' ἄνω κινεῖ σφοδρότερον. τὸ δ' ἐπὶ πλέον διαθέοντα καὶ ὠκέως ἐκ πολλῶν διαστημάτων ὀλιγάκις
προςχρῆσθαι τῇ βολῇ τὰ κάτω μᾶλλον διαπονεῖ. καὶ τὸ μὲν ἠπειγμένον ἐν αὐτῷ καὶ ταχὺ χωρὶς 909
συντονίας ἰσχυρᾶς τὸ πνεῦμα μᾶλλον γυμνάζει, τὸ δ' εὔτονον, τὸ ἐν ταῖς ἀντιλήψεσι καὶ βολαῖς καὶ
λαβαῖς, οὐ μὴν ταχύ γε, τὸ σῶμα μᾶλλον ἐντείνει τε καὶ ῥώννυσιν. εἰ δ' εὔτονόν θ' ἅμα καὶ ἠπειγμένον
εἴη, διαπονήσει τοῦτο μεγάλως καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ πάντων ἔσται γυμνασίων σφοδρότατον.

---

1. δι' ἴσου πάντα γ. LPar.; δι' ἴσου μάλιστα γ. πάντα Editt.; δι' ἴσου μαλ. γυμν. om: πάντα M. — **3**. ἐπιτηδείως Par. — **4**. οὖν om: LPar. — σφοδρότατον LPar.AB. σφοδρότητος MKHlmr. — οὐδενὸς LPar. οὐδενὶ MEditt. — ἀπολείπεται LPar. vide Nott. ἐλλείπεται MEditt. — **5**. διά θ' Helmr. διά τε Codd.Editt. εἰ μηδέπω L μὴ δύναιτο Par. — **6**. ἐπανεῖναι MKHlmr. ἐπανιέναι (in ras.) L; Par. — ἔτη*ονίναι AB. ἔτι ὀνίναι Ch. — νόσου L ex ων corr.; Par. νόσων MEditt. cf. Nott. — **7**. εἰ πράως corr. ex πρᾶον L. — **8**. μέσως μὲν ἔχοντα μηδὲ nos. — μέσως μένοντα τηνικαῦτα χρῆσθαι μηδενὶ Editt. μέσως [μένοντα] τ. χρ. μηδὲν Hlmr. — μέσως μενενον τηνικαύτην χρῆσθαι L (in mrg. μένον). — μέσως μένον τηνικαῦτα χρ. Par. — μέσος μένων τῇ κατὰ ταῦτα χρ. M. — συμμέτρου K. — σύμμετρον LPar. — συμμετρίαν M, unde Hlmr.: συμμετρίας. — ἠρέμα L. προβαίνειν — μένειν nos. προβαίνοντα — μένοντα Codd.Editt. — κατὰ χώραν nos Hlmr.; καὶ κατὰ χ. Codd.Editt. — **9**. ἐπὶ τόδε L[1]. ἐπὶ τῷδε L[2]Par.MEditt. — **10**. ἐστὶ om: M. — ἀναπαύσασθαι LPar. — δεομένῳ L. δεομένων Par.M. δεομένοις Editt. — **11**. ἀναλαβεῖν nos. cf. Nott. ἀναλαβέσθαι K. ἀναβαλέσθαι LM. ἀνακαλέσασθαι Par.AB.Hlmr. ἀνακαλέσθαι Ch. — δυνατώτατον MEditt. δυνατώτερον LPar. — **12**. σφοδροτέρου L[1]Par. σφοδροῦ MEditt. — ἐνεργεῖνται L. ἐνεργεῖν, τὰ Par. — γιγνώσκειν L. γινώσκειν Par.MEditt. αὐτὸ Par. — **13**. αὐτὴν μετ. Hlmr. δι' ἀναγκαῖον ἔργον LPar. — καίων ἔργων MEditt. οἷον Par.Helmr. — οἷα in ras. (ex … τὰ) L[1]. — **14**. πονήσας Par. — χερσὶ μόνοις LPar.AB; ποσὶ μόνοις ἢ χερσὶν M. — **15**. διὰ τοῦδε LPar.A. ἐκ τοῦδε MK. ἐν τοῦδε B. — **16**. ἴσην κένωσιν ἐκείνοις M. — καταστῆναι B. — **17**. ἐκ om. LPar. βαλεῖν LPar. βάλλειν MEditt. — οὐδὲν L[2] sprscr. MEditt.; Par: οὐδὲν ἐν τοῖς; μὴ δ' ἐν L[1]. ὀλίγον K; ὀλίγα LPar.M; ὀλίγῳ ABCh. — **18**. πολλῶν διαστημάτων LPar; πολλοῦ διαστήματος MEditt. — **19**. τε προχρ.: Editt. — τε om. LPar.M. Hlmr. — προςχρῆσθαι LPar.; προχρ. MEditt. τὰ κάτω Editt.; εἰς τὸ κάτω LPar.M. — διαπονεῖν LPar.M. — πονεῖ Editt. — ταχὺ om. M. — **20**. γυμνάζειν LPar. γυμνάζει MEditt. — τὸ δ' εὔτονον τὸ ἐν nos Hlmr.; εὔρωστον μὲν (in ras.) LB. — τὸ δ' ἑτέρως τὸ ἐν M; τὸ δ' ἕτεροι, τὸ ἐν Editt. — **21**. μᾶλλον om. M. — θ' ἅμα nos Hlmr.; τ' ἅμα Par.; τε ἅμα Codd.Editt. — **22**. τούτῳ μεγ. M. — γυμνάσιον LPar. —

ἐφ' ὅσον δὲ δεῖ καθ' ἑκάστην χρείαν ἐπιτείνειν τε καὶ ἀνιέναι, γράψαι μὲν οὐχ οἷόν τε — τὸ γὰρ ἐν ἑκάστῳ ποσὸν ἄρρητον· — ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ἔργων εὑρεῖν τε καὶ διδάξαι δυνατόν, ἐν ᾧ δὴ καὶ μάλιστα τὸ πᾶν κῦρος· οὐδὲ γὰρ ἡ ποιότης ἐστὶ χρήσιμος, εἰ τῷ ποσῷ διαφθείροιτο. τούτου μὲν δὴ τῷ παιδοτρίβῃ μετέστω, τῷ μέλλοντι τῶν γυμνασίων ἀφηγεῖσθαι.

Cap. V. Τὸ δ' ὑπόλοιπον τοῦ λόγου περαινέσθω. βούλομαι γὰρ ἐφ' οἷς εἶπον ἀγαθοῖς προςεῖναι τῷδε τῷ γυμνασίῳ, μηδ' ὡς ἐκτός ἐστι κινδύνων παραλιπεῖν, οἷς τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων περιπίπτει. δρόμοι μὲν γὰρ ὠκεῖς πολλοὺς ἤδη διέφθειραν, ἀγγεῖον ἐπίκαιρον ῥήξαντες· οὕτω δὲ καὶ φωναὶ
910 μεγάλαι θ' ἅμα καὶ σφοδραὶ καθ' ἕνα χρόνον ἀθρόως ἐκφωνηθεῖσαι, μεγίστων κακῶν οὐκ ὀλίγοις αἴτιαι γεγένηνται, καὶ ἱππασίαι σύντονοι τῶν τε κατὰ νεφροὺς ἔρρηξάν τι καὶ τῶν κατὰ θώρακα πολλάκις ἔβλαψαν, ἔστι δ' ὅτε καὶ τοὺς σπερματικοὺς πόρους, ἵνα τὰ τῶν ἵππων ἁμαρτήματα παραλείπω, δι' οὓς πολλάκις ἐκπεσόντες τῆς ἕδρας οἱ ἱππεῖς παραχρῆμα διεφθάρησαν. οὕτω δὲ καὶ τὸ ἅλμα πολλοὺς ἔβλαψε καὶ ὁ δίσκος καὶ τὰ διὰ τοῦ κάμπτειν γυμνάσια. τοὺς δ' ἐκ τῆς παλαίστρας τί δεῖ καὶ λέγειν; ὡς ἅπαντες λελώβηνται τῶν Ὁμηρικῶν Λιτῶν οὐδὲν μεῖον· ὡς γὰρ ἐκεῖνός φησιν ὁ ποιητὴς

χωλαί τε ῥυσαί τε παραβλῶπές τ' ὀφθαλμώ,

οὕτω τοὺς ἐκ τῆς παλαίστρας ἴδοις ἂν ἢ χωλοὺς ἢ διεστραμμένους ἢ τεθλασμένους ἢ πάντως γέ τι μέρος πεπηρωμένους. εἰ δὴ πρὸς οἷς εἶπον ἀγαθοῖς ἔτι καὶ τοῦθ' ὑπάρχει τοῖς διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας γυμνασίοις, ὡς μηδὲ κινδύνῳ πελάζειν, ἁπάντων ἂν εἴη πρὸς ὠφέλειαν ἄριστα παρεσκευασμένα.

---

1. γράψαιμεν Par.; μὲν sup. add. L. — **2.** διδάξαι Hlmr. ex L: δείξαι; sed etiam Par.; δεῖξαι MEditt. — δὴ καὶ MEditt.; καὶ om. Par. καὶ sup. add. L. — **3.** κύρος LPar. — τούτου — μετέστω K. τούτ'''' L^1 corr. ead. m. τοῦτο; τούτῳ μὲν ex τοῦτο μὲν corr. Par. τούτου μεθίστω M; μεθίσθω ex — θίστω corr. L. — τοῦτο μελέτω Hlmr. — ἀφηγεῖσθαι LPar.Hlmr. — ὑφηγεῖσθαι MEditt. — Antea τὸ˜ (sic) γυμνάσιον L^1 (corr. L^2 in σίων) τὸ γυμνάσιον Par. — **5.** προςεῖναι Hlmr. ex M, sed in nostra collat. non notatum. προςιέναι LPar.Editt. — **6.** ὡς ἐκτός ἐστι K; δ' |||| δὲ | || L; μηδ' ὅσων δ' ἐκτὸς Par. — **7.** ἀγγείων ἐπικαίρων L^1 sed corr. L^2. — **8.** θ' ἅμα nos Hlmr. — **9.** αἴτιαι L^2Par.M. αἴτια L^1Editt. γεγένηνται L^2 sup. add.; Par.; om: MEditt. τῶντε ex τῶδε τε vel ex τόδε τε corr. L^2. — ἔρρηξάν τι Par.MEditt. τι add. L^2. — καὶ τῶν κατὰ LPar.; om: τῶν MEditt. — **10.** σπερματικοὺς om: Par. — **11.** δι' οὓς LPar. δι' ὧν MEditt. δι' ἃ Hlmr. — **12.** πολλοὺς ἔβλαψε L^2 add. in mrg. Par.; om: MEditt. — κάμπτειν MEditt. σκάπτειν LPar. — **13.** ἅπαντες K. ἅπαντα LPar.ABCh.; ὡς ἄν γε λαβὼν τε τῶν ὁμηρικῶν M. ὁμηρίκων Par. — ἐκεῖνος LPar. et M, qui Hlmr. auctore ἐκείνας exhibet. ἐκείνας Hlmr. — **14.** Versum restituimus ex Hom. Jl. IX 503 ed. Dind. et Galen. I p. 30. — χωλαί τ' ἀρυσαιτε ὀφθαλμῶν L^2. χωλαί τε ῥυσαίτε παραβλώπας τ' ὀφθαλμῶν Par. — ῥυσάς τε παραβλώπας τῶν ὀφθαλμῶν M. τοῖς ὀφθαλμοῖς ABCh. — **15.** ἴδης ἂν M. — **16.** πεπληγμένους M. — σμικρᾶς K. μικρᾶς LPar.M. — **17.** ὡς μὴ διὰ κινδύνων M. — ἀσφάλειαν ἄριστα M. — παρεσκευασμένα Editt. παρεσκευασμένων LPar. παρεσκευασμένον M.

Adnotationes.

Ad pag. **3.** (K. 899). Articulum in inscriptione inserendum esse praeter codices LM complures commentarii ipsius docent loci: pag. **3**, 3. **4**, 21. **6**, 23. **7**, 12. **18**, 16.

linea 1. ὡς χρὴ σιτίων ἡγεῖσθαι αὐτά.] De hac re vide Galenum VI p. 131: ἀλλ' ἡ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πεῖρα καὶ μνήμη τοῦ ποσοῦ τῶν σιτίων τε καὶ γυμνασίων, οὐδ' ἀργῶς ὁρῶντος τοῦ προεστῶτος, ἀλλ' ἀεὶ μεμνημένου, ὅπως ἔπεψεν ἐπὶ τοσοῖσδε γυμνασίοις τὰ τοσάδε σιτία, πλησίον ἀκριβοῦς ἐπιστήμης ἄγει τὴν διάγνωσιν ἐν τῷ χρόνῳ. — Ibid. p. 135 ἅπαντα γὰρ τὰ τοιαῦτα γυμνάσια γίγνονται μήτε δι' ὅλης ἡμέρας αὐτὰ πραττόντων, μήτ' ἐν ἄλλῳ καιρῷ τοῦ πρὸ τῶν σιτίων.

lin. 5. τὴν ἑαυτοῦ τέχνην.] Constat, ut in Observatt. critt. p. 24. demonstravi, etiam Galenum morem Atticorum secutum saepissime pro pronomine reflexivo, quod dicunt, secundae personae tertiam usurpasse. Exemplis illic allatis addendum est I pag. 225. — οὔτ' ὀκνεῖν τὴν ὁδόν, οὔτ' ἐπιτρέπειν ἑαυτῷ μόνῳ (tibi soli) τὴν πορείαν.

ibidem: ἱκανῶς εἰρῆσθαι [ἂν] δόξειε.] Locum corruptum esse, Editio Aldina testis est, quae post γενησόμενα asteriscum habet.

At omnia bene sese habent, verbis ἱκανῶς εἰρῆσθαι ἂν δόξειε omissis, quae ab eodem librario olim margini adscripta videntur, cuius manum atque ingenium compluribus nostri commentarii locis reprehendimus; velut pag. **4**, 15. [ὡς εἴρηται], pag. **7**, 8. [τηνικαῦτα· χρῆσθαι], pag. **5**, 13. [τοῖς ἡσυχάζουσι τὸν χρόνον τῶν ἐνεργούντων] et paullo infra lin. 17. διακωλῦσαι [τὸν μέσον ἢ αὐτὸν ὑφαρπάσαι ἢ [ὅστις ἂν] ἐν τούτῳ κατασταίη].

lin. 10. (K. 900). ἑάλωσαν ἀνιαθέντες.] cf. VIII p. 301. καὶ μὴν καὶ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον, ἐπί τε στομαχικαῖς συγκοπαῖς, ἀλγήμασίν τε σφοδροῖς καὶ φόβοις ἰσχυροῖς, ἡδοναῖς τε μεγίσταις ἀποθνήσκουσί τινες; ibid. p. 302. τῶν τοιούτων ἔνιοι καὶ διὰ λύπην ἀπέθανον.

ibidem: οὐδ' ἔστι δ' οὐδὲν.] Haec codicis Laur. scriptura firmatur locis duobus, quos apud Gal. III, pag. 423. invenies οὐδ' ἐστὶν εὑρεῖν οὐδὲν ζῷον et paullo infra οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἄλλου τινὸς ἐφήψατο.

pag. **4**, 5. θ' ἅμα.] Praeeunte Helmreichio, qui cum in hoc libello, tum in editione sua Galeni commentarii De elementis ex Hippocratis sententia pro τε ἅμα scripsit θ' ἅμα, ego quoque θ' ἅμα restitui, quod idem apud Kuehnium hisce locis scriptum inveni: III, 96. 195. 198. 292. 295 415. 430. 438. 459. VIII, 573.

lin. 7. (K. 901). οὔτε τῶν τὰς τέχνας ἐργαζομένων.] Quo ex loco corrigendus est Gal. V, pag. 93, 2 (περὶ ψυχῆς ἁμαρτημάτων): ἧκον δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν φιλολόγων ἀνδρῶν καὶ πεπαιδευμένων ἐν τοῖς μαθήμασιν, αὐτὸ δὲ ἔχειν ἐργαζομένων δι' εὐπορίαν κτημάτων, οὔτε δουλευόντων αἱρέσει τινί ubi pro αὐτὸ δὲ ἔχειν ἐργ. scribendum est οὔτε τέχνην ἐργαζομένων velut etiam I, pag. 7; ita ut alterum οὔτε alteri respondeat.

lin. 14. ἀργίας τὸν καιρὸν ἐπιτηρούσης.] Codd. et Editt. omnes exhibent dittographiam ἀργίας σχολῆς. Hanc vero scripturam veram non esse cum recte intellegeret codicis Laurentiani scriptor, vocem ἀργίας erasit, quam Helmreich eum secutus uncis circumsepsit. At si quid video, non ἀργίας sed σχολῆς expungendum erat. Notum enim est, librarios, si quam vocem rarius usitatam non intellegerent, ad eam explicandam usitatiorem illi appin-

gere solere. Eiusdem generis vitium apud Kuehnium V, pag. 62 v. 4 extat in verbis παραπλήσιον γάρ τι ποιοῦσι τοῖς πρὸ τοῦ πεῖσαι σφᾶς αὐτοὺς ἱκανῶς ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν γεγυμνάσθαι τελείωσιν τολμῶσιν ἀποφαίνεσθαί τι, ubi τελείωσιν dittographia ortum est ex τολμῶσιν. Vide Observatt. critt. pag. 43. Alterum huius modi locum videas V, pag. 160. πολλοὺς οὖν ἤδη πολλάκις μονομάχους μονάρχους τε καὶ στρατιώτας — οὕτω τρωθῆναι συνέβη: ad quem locum Cobet Mnemosyne I Nov. Ser. 1873, pag. 432 adnotat: „Scriba dubitans, utrum gladiatores an reges poneret, dedit utrumque." Sed μονάρχους delendum. — Ceterum non abs re erit, quae ipse Galenus de huiuscemodi vitiis suis scriptis adhaerentibus disseruerit, apponere. Dicit enim XVII, 1, pag. 909 de simili quodam vitio apud Hippocratem extante „φαίνεται μὲν γὰρ ὡς ἐξηγήσει προσγραφὲν ὑπό τινος, αὖθις δ' εἰς τοὔδαφος ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου μετατεθεῖσθαι", quibuscum conferenda sunt, quae idem de origine interpolationum in suis ipsius libris disputatavit XVII, 1, pagg. 80 et 634; 2, pag. 249.

Denique ad ἀργίας vocem conferenda pag. 5,14 οὔτ' ἀργοὺς μένειν et pag. 6,10 ἀργοὺς καὶ ὑπνηλοὺς καὶ βραδεῖς τὴν γνώμην ἐργάζεται. Praeterea XIII, 333 διὰ γυμνασίων ἢ ἀργίας et Plato Theaet. 154 B ἡσυχίας καὶ ἀργίας.

pag. 5, 1. (K. 902.) ὅταν μὲν γὰρ συνιστάμενοι.] De hoc ludo vide quae infra de sphaeromachiis veterum disputavimus.

lin. 2. πολλοῖς μὲν τραχηλισμοῖς.] cf. Gal. III, 182: ἄνθρωπος δ' εἰ μὴ τὸν τράχηλον ἀνακλάσειεν εἰς τοὐπίσω, τὸν οὐρανὸν οὐκ ἄν ποτε θεάσαιτο.

lin. 4. ταῖς τε τῶν ἁμμάτων περιθέσεσι.] Sic locum corruptissimum et interpolatione male turbatum sanasse mihi videor ex Cod. Laur. scriptura τῶν ἁμμάτων π̅θέσεσι. Est enim haec elocutio ἁμμάτων περίθεσις de palaestra petita. Vide Gal. VI, pag. 145: δύναιτο δ' ἂν καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν ἄκραν τὸ ἅμμα περιθεὶς ἀνακλᾶν εἰς τοὐπίσω βιαζόμενος et ibid. pag. 451: ἐπί τε τοὺς εἰρημένους ἡκέτω πόνους καὶ πρὸς τούτοις ὅσα διὰ τῆς τῶν ἁμμάτων περιθέσεως τρίβουσι. Cf. etiam ibid. pag. 142: ἐν κύκλῳ τοῖς λαγόσι περιβαλὼν τὰς χεῖρας.

lin. 6. (K. 903.) καὶ γὰρ οὖν καὶ.] Eandem particularum cumulationem habes apud Galenum saepissime velut tom. III, p. 403; VII, pp. 5 et 6. — καὶ γὰρ δὴ καὶ III, 287. 312. — καὶ μὲν δὴ καὶ III, 298. 432. 455. — καὶ μέν γε καὶ III, 408. 411. 416. — καὶ γάρ τοι καὶ III, 427.

ibidem: ἑδραιοτάτης δεῖ τῆς βάσεως.] cf. Gal. I, p. 5: ἡ βάσις (τοῦ Ἑρμοῦ) τὸ πάντων σχημάτων ἑδραιότατόν τε καὶ ἀμεταπτωτότατον ἔχει τὸν κύβον. — III, p. 189: δῆλον, ὡς εἰς ἀσφάλειαν ἕδρας οἱ πλατεῖς καὶ προμήκεις πόδες ἐπιτήδειοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἀνθρώποις ἐγένοντο, πλέον ἢ κατὰ τὰ τετράποδα ζῷα βαδίσεως ἑδραίας δεομένοις. — ibid. p. 257: τούτου τοῦ μυὸς αἱ ὄπισθεν ἶνες αἱ ἐξ ἰσχίου πεφυκυῖαι στηρίζουσιν ἑδραῖον τὸ σκέλος.

lin. 10. καθάπερ οἱ θέοντες, ἀνωμάλως οὕτος καὶ ἀνίσως.] Sic locum difficillimum et ab omnibus hucusque parum percognitum atque intellectum facillimo negotio interpunctionis signo transposito me sanasse spero. Eadem sententia recurrit pag. 6,19.: εἰ δὲ πρὸς ὑγίειαν ἐξετάζοις, ἐφ' ὅσον ἀνίσως γυμνάζει τὰ μέρη — οὐδ' ὑγιαινόν et quae sec., ἀνωμάλως enim non cum participio θέοντες, sed cum ἀνίσως conjungendum est.

lin. 17. (K. 904.) τοῦ διακωλῦσαι [τὸν μέσον ἢ αὐτὸν ὑφαρπάσαι, ἐν τούτῳ καταστατίη]. Hic locus, qualis in codicibus et editionibus extat, sensu omnino caret, neque succurrit ei Helmreich, qui ante ἐν τούτῳ e codicis latini auctoritate particulam εἰ inseruit. Fortasse in codice Laurentiano, id quod Helmr. contendit sed Vitellius non adnotavit velut in Par. particula ἢ scripta fuit.

Tum vero haec verba τὸν μέσον — καταστταίη, quippe quae ex loco antecedenti (lin. 2.) orta videantur, maximam suspicionem movent. Quid enim, si post ὑφαρπάσαι exciderunt vocabula: ὃς ἂν? Quod mihi si concesseris, sententiam interpolationis hanc esse non negabis: „Supplendum ad διακωλῦσαι objectum quoddam aut τὸν μέσον, aut αὐτὸν aut quicunque in eo (?) stetit.“ Igitur non dubitavi verba illa spuria tamquam glossema a Galeno alienum expungere. Quemadmodum enim Galenus infinitivum καταβαλεῖν absolute posuit, ita infinitivum διακωλῦσαι sine objecto, quod ex priore loco facile suppleri potest, usurpavit.

pag. 6, 5. (K. 905.) ἐξ ἀδοκήτου.] Haec vocabula Helmreichio offensioni erant propter hiatum. Sed parum recte. Nam primum haec vocabula omitti nequeunt, quia opposita sunt participio βιασάμενον. Tum mihi quidem persuasum non est Galenum post diphthongum ου hiatum tam diligenter evitasse. Cf. pag. 7, 6. ἢ ἐκ νόσου (L[2]) ἀνακομιζόμενοι et paullo infra lin. 8. συμμέτρου ἀποστάντα et Iwan. Mueller ad Galeni libellum Ὅτι ὁ ἄριστος ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος (Edit. altera), Erlang. 1875, pag. 41.

Denique hanc elocutionem habes apud Dionysium Halic. A. R. III, 64 et VI, 53: ἐκ τοῦ ἀδοκήτου. Thucyd. VI, 47: ἢ μή τι δι' ὀλίγου καὶ ἀπὸ τοῦ ἀδοκήτου ἢ Λεοντίνους οἷοί τε ὦσιν ὠφελῆσαι.

lin. 13. τοῖς ὑσὶν] dedimus pro συσὶν ex L. Par. A. Sic etiam I, pag. 28 ὑῶν διαγωγῇ. Ceterum Galenus aliis locis stultos homines atque mentis expertes comparare amat cum asinis: V, 64; VI, 52; IV, p. 21; I, 51 (περὶ ἀρίστης διδασκαλίας, editionis nostrae in Annalibus Fleckeisenianis tom. 107, p. 396): καθάπερ τοῖς ὄνοις οὐκ ἄν τις ἐπιτρέψειεν, ὅτι μηδ' ὅλως ἔχουσι νοῦν, οὕτως οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις κτέ.

lin. 16. (K. 906.) οὔκουν οὐδὲ.] Praeter duos nostri commentarii locos, ubi negativa enuntiatione οὐκοῦν οὐδὲ scriptum extat, semel tantum apud Galenum (III, 396) hanc scripturam inveni. Multo saepius tamen apud Kuehnium in eiusmodi sententiis scriptum est οὔκουν οὐδ' velut IV, 361; VIII, 575. — οὔκουν θαυμαστὸν οὐδὲν III, 434, 442, 443, 458. Saepissime οὔκουν solum: IV, 360; III, 305, 308, 312. Quare vel codicibus repugnantibus pro οὐκοῦν cum Helmreichio scripsi οὔκουν.

ibidem: τὴν ἕξιν.] De vi et notione huius vocis videas Gal. I, p. 29: ἡ μὲν γὰρ ἕξις ἔμμονός τις καὶ δυσαλλοίωτος διάθεσις. — IV, p. 750 τὸ τῆς ἕξεως ὄνομα κατὰ παντὸς ἐπιφέρειν εἰθίσμεθα τοῦ μονίμου τε καὶ δυσλύτου. XIV, 697. Quintilian. Inst. X, 1, 1: firma quaedam facilitas, quae apud Graecos ἕξις nominatur. — Iw. Mueller l. l. pag. 40.

lin. 18. ἠδύναντο.] Sic Helmr. e codicibus Marcianis pro ἐδύναντο restituit. Nescio an recte. Nam saepissime apud Galenum haec verbi δύνασθαι forma cum augmento temporali occurrit: III, 188 bis ἠδύναντο; IV, 362; V, 91: ἠδυνήθη; III, 296 ἠβουλήθη; XIII, 482 ἠβουλήθησαν; XIV, 235 ἠβούλετο. Quamquam etiam alterae formae cum augmento syllabico compositae saepissime inveniuntur. Semper vero, ut videtur, Galenus scripsit ἔμελλε, nusquam ἤμελλε.

pag. 7, 4. (K. 907.) οὐδενὸς — ἀπολείπεται.] Restitui ἀπολείπεται pro ἐλλείπεται auctoribus Laurentiano ac Parisino. Nam usitatissimum est apud Nostrum verbum ἀπολείπεσθαι. I, pag. 30: Ἔνιοι (τῶν ἀθλητῶν) τῶν Ὁμηρικῶν οὐδὲν ἀπολείπονται λιτῶν; ibid. pag 56: ἢ τὸ μὲν ἕτερον αὐτοῖς ὑπάρχει, θατέρου δ' ἀπολείπονται; XIII, 405: (οἶνος) ἀπολειπόμενος τοῦ γλυκέος πολύ. — pagg. 421, 466; p. 620: ὡς ἀπολείπεται τοῦ νέου τὸ παλαιόν.

lin. 6. ἐκ νόσου ἀνακομιζόμενοι.] Helmr. mavult νοσῶν haud dubie hiatus evitandi causa. At vide, quae supra ad pag. 6, 5 de hac re diximus. Praeterea conferendus est cum nostro

locus Oribasii I, 531: ἡ δὲ ὑπερμεγέθης σφαῖρα πληγὰς δὲ ἀτεράμνους ἔχουσα οὐ μόνον τοῖς νοσοῦσιν ἢ τοῖς ἐκ νόσου ἀναλαμβάνουσιν ἄχρηστος, ἀλλὰ κτέ.

lin. 8. δεῖ δὲ μέσως μὲν ἔχοντα.] Locus hic haud dubie corruptissimus in editionibus ita legitur: δεῖ δὲ μέσως μένοντα τηνικαῦτα χρῆσθαι μηδενὶ συμμέτρου ἀποστάντα τὰ μὲν ἠρέμα προβαίνοντα, τὰ δὲ καὶ κατὰ χώραν μένοντα, μὴ πολὺ διαγυμνασάμενον. ἐπὶ τῷδε τρίψεσι — καὶ λουτροῖς θερμοῖς χρῆσθαι. Offensionem praebent verba χρῆσθαι et μένοντα bis posita. Accedit quod prius χρῆσθαι objecto suo caret; nam dativus μηδενὶ h. d. corruptus aut in μηδὲν aut in μηδὲ mutandus est.

Praeterea adverbium τηνικαῦτα ante ἐπὶ τῷδε, quod sequitur, minime placet. Itaque si quid video, haec verba τηνικαῦτα χρῆσθαι inde orta sunt, quod librarius, qui post δεῖ infinitum quendam desideravit, margini adscripsit haec: „τηνικαῦτα· χρῆσθαι“ (id est: postea sequitur infinitivus χρῆσθαι!). Quid vero obstat, quominus δεῖ conjungamus cum λουτροῖς θερμοῖς χρῆσθαι, si gravioris interpunctionis signum post διαγυμνασάμενον sustulerimus?

Atqui de scriptura participii μένοντα codices mirum quantum discedunt. Prima Laurentiani manus habet μέσο μὲν, quod altera manus correxit in μέσως μεν ενον sed addito in margine μένον. Quid? si Galenus scripsit μέσως μὲν ἔχοντα, ita ut particula μὲν responderet sequenti ἐπὶ τῷδε? Jam vero sine ulla literarum mutatione participia προβαίνοντα et μένοντα corrigi possunt in infinitivos προβαίνειν et μένειν. Quo facto oratio satis clare procedet.

lin. 11. (K. 908.) ἄρρωστον δύναμιν ἀναλαβεῖν δυνατώτατον.] Helmreichio assentiri non possum, qui hoc loco ex Codicibus longe deterioris notae infinitivum ἀνακαλέσασθαι restituit. Laurentianus et Marcianus exhibent ἀναβαλέσθαι, qua in forma genuina lectio latet. Frequentissime enim Noster ita usus est verbo ἀναλαβεῖν, ut ‚reficere‘ significet. cf. XIII, 176 ἄρτον ἢ ἄλλο τι τῶν δυναμένων ἀθρόως ἀναλαβεῖν διδούς — XIV, pag. 693 ὁ ἀναλαμβάνων (scil. ἑαυτόν). Oribasius loco supra allato ἢ τοῖς ἐκ νόσου ἀναλαμβάνουσιν. Exempla compluria ex Atticorum scriptis petita attulerunt Passow (Lexicon) et Stephanus (Thesaurus) s. v. ἀναλαμβάνω p. 431. Ceterum de verbis ἀναβαλέσθαι et ἀνακαλέσασθαι simili modo inter se confusis vide Observatt. Critt. meas pag. 37.

lin. 13. πολλὰ πολλάκις.] Amat Galenus hanc paronomasiam: X, 144 πολλοὶ πολλάκις. XIII, 333, 582 ἐν πολλοῖς πολλάκις. XIV, 213 ἐπὶ πολλῶν πολλάκις saepius.

lin. 20. (K. 909.) τὸ δ' εὔτονον.] Gal. VI, p. 139: εὔτονον μὲν γυμνάσιον ὀνομάζω τὸ βιαίως ἄνευ τάχους διαπονεῖν, σφοδρὸν δὲ τὸ βιαίως τε καὶ σὺν τάχει.

lin. 22. εἰ — εἴη — διαπονήσει.] Haec ne cui offensioni sint sciat necesse est, Galenum saepissime hac structura usum esse. I, 6 εἰ δὲ — ἐπισκέψαιο — μισήσεις. — VII, 16 εἰ μὲν — εἴη — ἔσται; ibid. p. 17 εἰ δ' εἴη — ἀναφθήσεται; p. 19 εἰ δέ τις διαπονοίη — καὶ διαπνοίη, τρέφοιτο δ' ἐλάττω — ὑπαχθήσεται. Praeterea VIII, 526. XV, 37. 112. 113. 179. XVII, 1, 973.

ibidem: σφοδρότατον] vide supra ad lin. 20. σφοδρὸν δὲ τὸ βιαίως τε καὶ σὺν τάχει; Gal. VI, 145 (τὸ σφοδρὸν) σύνθετόν ἐστιν ἐξ εὐτόνου τε καὶ ταχέος κτέ.

pag. 8, 8. φωναὶ μεγάλαι.] Ad rem vide Gal. XIII, pp. 5 et 6: καὶ μέντοι καὶ ποιοῦσιν οὕτως οἱ φωνασκοῦντες, ὅταν ἀγωνιζόμενοι θραύσωσι τὴν φωνήν. εἰσὶ δ' οὗτοι κιθαρῳδοί τε καὶ κήρυκες, οἵ τε τὴν τραγῳδίαν καὶ κωμῳδίαν ὑποκρινόμενοι. Krause, Gymn. I, p. 634.

lin. 9. (K. 910.) αἴτιαι γεγένηνται.] Sic etiam Gal. XIII, 668. XV, 121.

De sphaeromachiis veterum.

Galenus quemadmodum in libro, qui De sanitate tuenda[1]) inscribitur, corporis exercitia aut εὔτονα esse statuit, aut ταχέα χωρὶς εὐτονίας καὶ βίας aut σφοδρά, sic in eo, quem tractavimus libello, tria fuisse genera lusionis pilaris demonstrat, primum lenissimum ac suavissimum, alterum paullo alacrius ac vehementius, tertium acerrimum ac ferocissimum[2]); quod prioribus duobus multo anteponendum esse censet[3]), quippe quo et corporis partes latera venter lumbi crura manus aequaliter exerceantur, et mens atque oculi acuantur[4]).

Ludus, quem, quod maxime dolendum est, nomine ipso celato parum clare et distincte descripsit[5]), profecto acerrimae pugnae speciem prae se fert, in qua lusores omnibus palaestrae artificiis adhibitis luctantes alteri alteris pilam surripere nituntur.

Cum vero talium ludorum a veteribus et recentioribus scriptoribus tria genera commemorentur, quae propter naturam suam certaminis simillimam suo quodque jure sphaeromachiae et possunt nominari et nominantur[6]), facile quispiam dubitaverit, de quonam omnino genere ludendi Galenus cogitavisse existimandus sit.

Sunt enim huiusmodi ludi, quos a scriptoribus sphaeromachias appellatos invenio, primum ἡ ἐπίσκυρος vel ἐπίκοινος vel ἐφηβική; deinde ἡ φαινίνδα vel potius φενίνδα; denique τὸ ἁρπαστόν.

---

[1]) Galen. edit. Kuehn. Vol. VI, pp. 139, 144, 145. Oribasius ed. Daremberg I, p. 474 sq.

[2]) de parva pila V, p. 908; edit. nostr. p. 7, 11 ὅσα δὲ τούτου (πρᾴου) μὲν ἰσχυρότερα, τοῦ δ' ἄκρως σφοδροῦ πρᾳότερα διὰ τῆς σμικρᾶς σφαίρας ἐνεργεῖται.

[3]) ibid. p. 902; edit. nostr. p. 4, 22 οὕτω δὲ καὶ τὰ μέρη κινεῖν μέν ἐστιν αὐτοῦ πάνθ' ὁμοῦ et p. 5, 7 οὐ μικρὸν σκελῶν γυμνάσιον, ἀλλ', εἰ χρὴ τἀληθὲς εἰπεῖν, μόνον δικαιότατα κινοῦν πάντ' αὐτῶν τὰ μόρια; et p. 7, 1 καὶ γὰρ ψυχὴν εἰς πάντα δυνατὸν ὠφελεῖν καὶ τοῦ σώματος τὰ μέρη δι' ἴσου πάντα γυμνάζει.

[4]) ibid. p. 5, 17 τοῦτο δὲ καὶ τὴν γνώμην θήγει τῇ φροντίδι κτέ. et paullo supra v. 15 ὄψιν δ' ὅτι καὶ γυμνάζει, μαθεῖν ἔνεστι κτέ.

[5]) p. 902 et 903 edit. nostr. p. 5, 1 sq. ὅταν μὲν γὰρ συνιστάμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀποκωλύοντες ὑφαρπάσαι τὸν μεταξὺ διαπονῶσι, κτέ.

[6]) Pollux Onomast. IX, 107 ἔξεστι δὲ καὶ σφαιρομαχίαν εἰπεῖν τὴν ἐπίσκυρον τῆς σφαίρας παιδιάν. Athenaeus I, Cap. 26 init: Πολὺ δὲ τὸ σύντονον καὶ καματηρὸν τῆς περὶ τὴν σφαιριστικὴν ἁμίλλης τό τε κατὰ τοὺς τραχηλισμοὺς ῥωμαλέον. Forcellini lex. s. v. Harpastum: Ludus huiusmodi etiam sphaeromachia appellatur. — Stat. Silv. praef. ad libr. IV: Sed et sphaeromachias spectemus et pilaris lusio admittitur. — Artemidor. Oneirocrit. I, 57 ἁρπαστὸν δὲ καὶ σφαῖρα φιλονεικίας ἀπεράντους σημαίνουσι.

Quantum de natura ac ratione horum ludorum, qui de re sphaeristica scripserunt, inter se dissentiant, vel inde intellegitur, quod alii primum cum tertio [1]), alii alterum cum tertio [2]), alii primum secundum tertium mirum in modum ita confundunt, ut tria illa nomina ad unum eundemque ludum pertinere existiment [3]).

Quae cum ita sint, non abs re videtur esse, quid nos de singulis judicemus, paucis exponere.

I. Ac primum quidem episcyrum, quem vocant, ludum apud Pollucem [4]) satis clare ac dilucide hisce verbis descriptum habes: „Παίζεται κατὰ πλῆθος διαστάντων ἴσων πρὸς ἴσους. εἶτα μέσην γραμμὴν λατύπῃ ἑλκυσάντων, ἣν σκῦρον καλοῦσιν, ἐφ' ἣν καταθέντες τὴν σφαῖραν, ἑτέρας δύο κατόπιν γραμμὰς ἑκατέρας τῆς τάξεως καταγράψαντες, ὑπὲρ τοὺς ἑτέρους οἱ προανελόμενοι ῥίπτουσιν, οἷς ἔργον ἦν ἐπιδράξασθαί τε τῆς σφαίρας φερομένης καὶ ἀντιβαλεῖν, ἕως ἂν οἱ ἕτεροι τοὺς ἑτέρους ὑπὲρ τὴν κατόπιν γραμμὴν ἀπώσωνται“, quibuscum ea conferenda sunt, quae dicit Eustathius [5]): „Ἐπίσκυρος δ' ᾗ ἐχρῶντο οἱ παίζοντες κατὰ πλήθη, καλουμένη διὰ τοῦτο καὶ ἐπίκοινος. ἡ δ' αὐτὴ καὶ ἐφηβική. ὠνόμαστο δ' ἐπίσκυρος, ἐπειδὴ οἱ κατ' αὐτὴν σφαιρίζοντες ἐπὶ λατύπης ἑστῶτες, ἣν σκῦρόν φαμεν — βολῇ σφαίρας ἀλλήλους ἐξεδίωκον.“

Ratio ludendi igitur haec est: Ephebi in bina castra discedebant ita, ut numerus ludentium in utraque parte par esset; aream limite vel linea sparsis lapidibus significata in duas inter se aequales partes dissecabant, quae quam maximo spatio [6]) relicto post terga utriusque factionis firmis terminis sepiebantur. Ineunte igitur ludo alteri nescio an sorte designati in medio limite se collocant, dum alteri fines post se constitutos defensuri in ipsis finibus subsistunt. Deinde is, qui locum pilae in tramite depositae proximum tenet, eam tollit, sublatamque supra hostes mittere studet. Hoc temporis momento ei qui ab altera parte stant, advolanti pilae occurrunt; cuicumque eam captare contingit, is quo ceperat loco consistens, pilam repellit. Eodem loco consistit etiam tota sociorum phalanx. Ceterum in hoc ludo cardo omnino non in eo versabatur, ut pila ab adversariis exciperetur; immo vero, id quod ex Pollucis verbis apparet, qui non nisi verbo ἀντιβαλεῖν usus est, quibus quisque volebat artificiis utentes pilam reiciebant; nihil enim referebat, utrum manibus an pedibus eam repellerent [7]). Neque illud indignum memoratu videtur, hunc lusum nequicquam desiisse, si quando pila in pulvere haesisset [8]); sed, si tale quid accidisset, eam pedibus quoque supra mediam

[1]) Marquardt, Röm. Privatalterth. V, 2. p. 425. L. Becq de Fouquières, Les jeux des Anciens, p. 186. Göll, Culturbilder aus Hellas u. Rom I, p. 69.

[2]) Athen. I, 25 extr. Τὸ δὲ καλούμενον διὰ τῆς σφαίρας ἁρπαστὸν φαινίνδα ἐκαλεῖτο, ὃ ἐγὼ πάντων μάλιστα ἀσπάζομαι.

[3]) Mercurialis de arte gymn. II, cap. IV, p. 120 sq. Burette in Les Mémoires de l'Académie française tom. I, p. 166. Sabbathier, qui Burettium ad verbum exscripsit, Les exercices du corps chez les Anciens tom. I, p. 112: L'harpaston] „recevait plusieurs noms; on l'appelait Episcyros phaeninda phennida pheninda et ephetinda“.

[4]) Onomast. IX, 104.

[5]) Comm. ad Od. ϑ 376, p. 1601, 30.

[6]) Cf. Gal. de p. p. pag. 908 extr. edit. nostr. 7, 16. τὸ μὲν γὰρ ἐκ διαστήματος ἱκανοῦ βαλεῖν εὐτόνως.

[7]) L. Becq p. 186.

[8]) ibid. p. 188 extr.

lineam transmissam esse. Quo facto etiam altera pars reiectae pilae obviam prodit et quoquisque loco pilam seu per aerem volantem sive in terra currentem excepit, in eo una cum sociis subsistit captamque adversariis reddit.

Sic ludus magis magisque procedit neque prius ad finem perducitur, quam alteri alteros trans fines in tergis positos exegerunt; deinde ludentes loca sua permutant victoresque novum lusum inituri ad tramitem accedunt.

Habes ludum jucundissimum ac per se simplicissimum. Satis alacer est et maxime idoneus, quo et corpora ludentium gravioribus motibus excolantur et animi aemulationis studio excitentur atque acuantur. Suo igitur jure Pollux confirmat [1]) huiuscemodi ludum, qui certaminis erat non dissimilis, sphaeromachiam nuncupari posse. Fortasse tamen etiam Eustathius de hoc ludo cogitavit, cum pag. 1601 diceret „καὶ ἐπεχωρίαζε Λακεδαιμονίοις ἀγὼν τὰ σφαιρομάχια.“ Exercebantur in hoc ludo, quippe qui majores corporis vires magnamque oculorum aciem atque exercitationem postularet, adulescentes potissimum aetate paullo provectiores; quam ob rem Pollux et Eustathius hanc ludi speciem appellant ἐφηβικήν, id est ludum epheborum.

II. Cum episcyro homines docti alterum confuderunt ludum, qui φαινίνδα vel, id quod mihi videtur, verius φενίνδα [2]) vocatur. Quidquid de interpretanda vel derivanda hac satis obscura voce disputaverunt, ad unum omnes consentiunt, hoc ludo id solum agi, ut adversarius fallatur ac decipiatur. Quod praeter alios loco Etymologici Magni comprobatur, ubi s. v. φεννίς leguntur haec: „ἔστι καὶ φενίνδα ἀπὸ τοῦ φενακίνδα κατὰ συγκοπήν. ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν ἐν τῷ ῥίπτειν ἐκεῖσε, ἀλλ' ἑτέρωσε ἢ ἀπὸ Φενεστίου τοῦ ἐφευρόντος αὐτήν“, quibuscum ea optime conspirant, quae Pollux [3]) et Eustathius [4]) et interpres Clementis Alexandrini [5]) de hoc ludo scripserunt.

---

[1]) cf. Onomast. IX, 107 ἔξεστι δὲ καὶ σφαιρομαχίαν εἰπεῖν τὴν ἐπίσκυρον.

[2]) φενίνδα veram lectionem esse persuasum habeo, primum quod in Etymol. M. s. v. φεννίς scripta sunt: φενίνδα φενακίνδα Φενέστιος; tum quod apud Clementem Alexandrinum Paedag. III, 10, 50 genuina scriptura φενίνδα est, quam Klotzius nuperrime primus in φαινίνδα mutavit. Extat vero in Cod. Paris. 451, quem anno 914 scriptum esse constat, scholion quoddam vetustissimum ad hunc locum, quod ap. Klotzium legitur vol. IV, p. 135 φενίνδα παιδιάν· παιδιὰ ἡ φενίνδα τοιαύτη· σφαῖραν κρατῶν τις τῶν παιζόντων παίδων εἶτα ἑτέρῳ προδεικνὺς ταύτην, ἑτέρῳ αὐτὴν ἐπέπεμπεν. ὠνόμασται δὲ ἢ ἀπὸ Φαινίνδου τοῦ πρώτου εἰπόντος (h. d. legendum εὑρόντος) ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν, ὅ ἐστιν ἀπατᾶν· καὶ γὰρ ἠπάτα ὁ ἑτέρῳ μὲν δείξας ἑτέρῳ δὲ ἐπιδούς. — Denique vide Meineke (Hermes III, p. 455) ad Mélanges de la littérature grecque par M. E. Miller; ubi verba haec sunt: Ad Etymol. Florent. p. 299: Φενίνδα· παιδιὰ διὰ σφαίρας γενομένη οἷον· οὐ φενίνδα σφαιριῶν, unde fragmentum versus alicuius Antiphanei haec verba esse suspicans vir doctissimus concludit, φενίνδα veram esse scripturam. — Ceterum ea conferenda sunt, quae Grasberger Die leibliche Erziehung I, p. 90 sq. de hac re attulit.

[3]) Onomast. IX, 105 ἡ δὲ φαινίνδα εἴρηται ἢ ἀπὸ Φαινίνδου τοῦ πρώτου εὑρόντος ἢ ἀπὸ τοῦ φενακίζειν, ὅτι ἑτέρῳ προδείξαντες ἑτέρῳ ῥίπτουσιν, ἐξαπατῶντες τὸν οἰόμενον· εἰκάζοιτο δ' ἂν εἶναι ἡ διὰ τοῦ μικροῦ σφαιρίου, ὃ ἐκ τοῦ ἁρπάζειν ὠνόμασται. Ceterum haec conjectura Pollucis a Clemente Alex. probatur, qui Paed. III, 10, 50 dicit: ἀνδρῶν δὲ οἱ μὲν γυμνοὶ καὶ πάλης μετεχέτωσαν, οἱ δὲ καὶ σφαίρῃ τῇ μικρᾷ παιζόντων τὴν φενίνδα παιδιὰν ἐν ἡλίῳ μάλιστα. cf. Guhl u. Koner, pag. 275 med. (Edit. tertia a. 1872.)

[4]) Eust. p. 1601, 32 φαινίνδα δέ, ὅταν ἑτέρῳ φασὶ τὴν σφαῖραν προδεικνύντες ἑτέρῳ αὐτὴν ἐπιπέμπωσι.

[5]) vide supra adn. nostr. 2). Ceterum ad hunc ludum etiam versus Saleii Bassi (Carm. ad Pison.

Eorum vero, qui nostra aetate de pheninda ludo sententiam dixerunt, omnium maxime meritus est vir doctissimus Francogallus L. Becq de Fouquières, quippe cum primus, quantopere ludi alter ab altero differant, disertis verbis demonstraverit. Suo igitur jure, puto, interrogat [1]) „Cur tandem alter alterum decipiebat?" Nimirum, inquit, nullam ob aliam causam, nisi quia sperabat, hoc modo futurum esse, ut adversarius pilam sibi datam neque excipere neque remittere posset.

Hinc vero duo efficiuntur. Primum: in hoc ludo plurimum interfuit, ut e x c i p e r e t u r pila; alterum: pila non primo cuique sed c e r t o [2]) c u i d a m lusori dabatur, id quod fragmento Antiphanis confirmatur, in quo poeta ludum, de quo quaerimus, in hunc modum illustrat:

σφαῖραν λαβὼν
τῷ μὲν διδοὺς ἔχαιρε, τὸν δ' ἔφευγ' ἅμα
τὸν δ' ἐξέκρουσε, τὸν δ' ἀνέστησεν πάλιν.
κλαγκταῖσι φωναῖς . . . .
ἔξω, μακράν, παρ' αὐτόν, ὑπὲρ αὐτόν, κάτω,
ἄνω, βραχεῖαν ἀπόδος, ἐγκατάστρεφε [3]).

quem locum, cum ab aliis aliter versus atque explicatus sit, equidem ita interpretandum esse crediderim: „Pilam tollens alii eam dare gaudebat, alium simul effugiebat; alium (tertium) decipiebat [4]); alium (quartum) rursus incitabat [5]) claris vocibus" e. q. s.

Cur tandem, jam nos quoque quaerimus, lusor pilam alteri praebet, alterum fugit? Nempe quia haud ignorat, istum pilae excipiendae esse peritissimum, alterum artis eius expertem. Ideoque, credo, tertium ludificans quartum adhortatur, ut animum attendat, quemnam in locum pila abiecta volatura sit.

Haec fere sunt, quae ab hominibus doctis ad illustrandum φενίνδα ludum hucusque proferuntur. Attamen, ni fallor, ea quoque eodem pertinent, quae Sidonius Apollinaris Ep. V, 17 de lusu quodam pilari narrat [6]): „Qui (Filimatius vir illustris) cum", inquit, „frequenter de loco stantum m e d i c u r r e n t i s impulsu summoveretur, nunc quoque acceptus in aream pilae tam coram praetervolantis quam superiectae nec intercideret tramitem nec caveret, ad

---

172) quos Becker Gallus III, pag. 131 et Marquardt, Privatalterth. II, pag 423 adn. 3691 laudant, pertinere videntur:

„Nec tibi mobilitas minor est, si forte volantem
Aut geminare pilam iuvat aut revocare cadentem,
Et n o n s p e r a t o fugientem reddere g e s t u."

[1]) Les jeux des Anciens, p. 189 extr.

[2]) cf. Pollux IX, 105: τὸν οἰόμενον. Praeterea Plut. Alex. c. 39: ὡς οὖν εἰς τὸ σφαιρίζειν παραγενόμενος Σεραπίων, ἄ λ λ ο ι ς ἔβαλλε τὴν σφαῖραν, εἰπόντος δὲ τοῦ βασιλέως· „'Εμοὶ δ' οὐ δίδως"; ‚οὐ γὰρ αἰτεῖς' εἶπεν.

[3]) ἐγκατάστρεφε nos dedimus e conjectura. Vulgata est ἐγκαταστρέφει, pro qua Meineke vult ἐγκαταστρέφου Fragm. Com. Gr. III, 136.

[4]) Eandem notionem verbi ἐκκρούειν habes apud Plut. Rom. Cap. XXIII: ὁ μὲν 'Ρωμύλος εὐθὺς δεῖν ᾤετο κολάζεσθαι τοὺς ἀδικήσαντας, ὁ δὲ Τάτιος ἐ ξ έ κ ρ ο υ σ ε καὶ παρῆγε.

[5]) De hac verbi ἀνίστημι sententia cf. Hom. Jl. K. 176:

ἀλλ' ἴθι νῦν, Αἴαντα ταχὺν καὶ Φυλέος υἱὸν Ἄ ν σ τ η σ ο ν.

et O, 64 ὁ δ' ἀνστήσει ὃν ἑταῖρον Πάτροκλον.

[6]) apud Marquardt, Privatalt. II, p. 425.

hoc per catastropham saepe pronatus aegre de ruinoso flexu se recolligeret, primus ludi ab accentu sese removit.“

Etenim si memineris loci supra ex Etymologico exscripti, ubi sermo erat de voce ‚ἄφεσις‘ cum eisque ea contuleris, quae Athenaeus[1]) eumque secutus Eustathius[2]) dicunt, φενίνδα lusum ἄφεσιν et φυγὴν habuisse, mecum te facturum esse spero, totum ludum in hunc fere modum explanante: Ludentes duas factiones efficiunt, tramite, quem σκῦρον vocant, disiunctas. Unus alterius utrius partis sodalis, vel sorte vel acclamatione creatus, quem cum Sidonio medicurrentem appellamus, ad limitem usque procurrit pilamque de medio sublatam adversariorum cuidam nescio an nomine vocato offert, alii tamen cuidam mittit, cuius est pilam in aere volantem, priusquam ad humum delabatur, excipere. Tale quid vero ne accideret, ceteri quoque omnes pilam captaturi ei occurrebant: Quorum qui globulum excepit, medicurrentis munere fungens ad scyrum procurrebat cursitansque eum adversariis remittebat eisdem nimirum et ipse artificiis ac ludificationibus utens, quas supra memoravimus. Pila tamen abiecta quam celerrime medio in scyro tergum vertit — nam ita Sidonii catastropha intellegenda est — in prioremque suum locum refugit, ne forte pilam sibi redditam effugiat — nam ita Eustathii verba interpretanda esse censeo, quae sunt: „ἡ φαινίνδα ἄφεσιν εἶχε καὶ φυγήν.“ — In hunc igitur modum certamen pergit, tum demum exiturum, quando pila a nullo aut excepta aut remissa in pulvere haereat et exstinguatur. Quorum in castris pila moritur, hi victi sunt; superiores evadunt alteri, et primam victoriam puncto primo posito denotant. Loca permutantur novusque ludus incipitur. Compluribus huiusmodi ludis absolutis ea ludentium pars victoriam summam reportat, quae certum quendam numerum punctorum prior adepta est.

Vides, quam utriusque ludi ratio atque ars diversa sit. In episcyro suo quisque loco stantes pilam emittebant, in pheninda in medium procurrentes. Illic de finibus quasi pugna expugnandis[3]) agebatur, hic summa rei in eo vertitur, ut pilam mori ne sinant. Denique in illo ei inferiores erant, qui supra fines extremos repulsi erant, in hoc vero ei, quorum in castris pila mortua erat. Sed de his hactenus.

III. Tertium genus pila ludendi harpastum vocatur. Quod cum a Martiale[4]) Athenaeo[5]) Clemente Alexandrino[6]) quam maximis laudibus efferatur, imprimis Romanis in deliciis fuisse videtur. Attamen si Luciano[7]) atque interpreti Platonis[8]) fides habenda est, etiam

---

[1]) Athen. I, 25: ἐκαλεῖτο δὲ φαινίνδα ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῶν σφαιριζόντων.

[2]) p. 1601, 51: ὅτι τὸ καλούμενον διὰ τῆς σφαίρας ἁρπαστὸν καὶ ὡς ἡ εἰρημένη φαινίνδα ἄφεσιν εἶχε καὶ φυγὴν ὁ Ἀθήναιος λέγει.

[3]) Quapropter Gal. ludentes comparat cum ducibus exercituum de p. p. pag. 905, edit. nostr. 6, 4: ἐπιθέσθαι γὰρ ἐν καιρῷ καὶ λαβεῖν ἐπιθέμενον καὶ σφετερίσασθαι τὰ τῶν ἐναντίων — καὶ φυλάξαι τὰ κτηθέντα τῶν ἀγαθῶν στρατηγῶν ἔργα. κτέ.

[4]) Epigr. IV, 19, 7. VII, 32, 10. XIV, 48.

[5]) vide pag. 14, adn. 2). — [6]) cf. pag. 15, adn. 3).

[7]) Anacharsis cap. 38, p. 918: μέμνησο, ἤν ποτε καὶ εἰς Λακεδαίμονα ἔλθῃς, μὴ καταγελάσαι μηδὲ ἐκείνων μηδὲ οἴεσθαι, μάτην πονεῖν αὐτούς, ὁπόταν ἢ σφαίρας πέρι ἐν τῷ θεάτρῳ συμπεσόντες παίωσιν ἀλλήλους κτέ.

[8]) Schol. ad legg. I, 633 C (Krause, Gymn. p. 308[1]): ἐνίοτε δὲ καὶ σφαῖραν ἢ ἄλλο τι ἐρρίπτουν, ὥστε τὸν πρῶτον ἁρπάσαντα νικᾶν. καὶ πολὺς αὐτοῖς (scil. τοῖς Λακεδαιμονίοις) οὗτος ὁ ἀγών.

apud Lacedaemonios veteres in usu erat. — Quantum igitur ad naturam huius ludi attinet, ad unum omnes consentiunt, eum, ut jam ex ipso nomine, quod de verbo ἁρπάζειν derivatur, apparet, omnium ferocissimum atque acerrimum fuisse [1]. Sed de ratione atque via, qua a veteribus institutus sit, nemo est, qui satis exposuerit. Unus Galenus, quod sciam, rem accuratius attigit, cum in libro supra tractato de utilitate pilae exercitiorum in universum disseruit. Quantum enim ex eius loco [2] celeberrimo et ab omnibus, qui de hac re scripserunt, laudato intellegitur, etiam in harpasto, sicut in pheninda, a lusoribus duae factiones efficiebantur, quae ineunte quidem ludo scyro, quem vocavimus, altera ab altera secernebantur. Tum demum congrediebantur manusque conserebant.

Atqui cum Eustathius loco supra allato dixerit, non solum pheninda sed etiam harpastum ἄφεσιν καὶ φυγὴν habuisse, suspicari licebit, etiam in hoc ludo unum quendam de loco stantium in medium prodiisse pilamque de scyro sublatam in aerem emisisse. Hac tamen in re eisdem ludificationibus eum usum esse, quibus in pheninda medicurrens utebatur, colligi potest ex alio Galeni loco [3], ubi leguntur: εἰ μή τις ἀκριβῶς τὴν ῥοπὴν τῆς σφαίρας εἰς ὅτι φέροιτο, προαισθάνοιτο, διαμαρτάνειν τῆς λαβῆς ἀναγκαῖόν ἐστιν αὐτόν. Haec igitur uterque ludus communia habet; differt vero alter ab altero eo potissimum, quod in pheninda pila adversario cuidam proicitur, in harpasto non nisi in sublime aut in obliquum emittitur idque ita, ut quam proxime ad scyrum decidat. Sic facile fieri poterat, ut is qui pilam modo emiserat, idem eam decidentem exciperet. Ne tamen tale quid fieret, utriusque partis sodales in eum sese praecipitabant [4], ne ipse pilam surriperet, impedituri. Sic quidem Galenus interpretandus videtur cum dicit πρὸς ἀλλήλους συνιστάμενοι καὶ ἀποκωλύοντες ὑφαρπάσαι τὸν μεταξύ. Atque hunc, quem τὸν μεταξὺ appellat Galenus, eundem esse, quem supra nos medicurrentem nominavimus, quis est, quin videat? In eum igitur ceteri omnes irruunt. Nam cum in hoc ludo ei palma tribueretur [5], qui primus omnium pilam rapuerat sive ex aere devolantem sive in pulvere [6] versantem, pro se quisque omnes victoriae participes fieri cupiebant. Ita de capienda pila vehementissimum certamen exardescit, in quo alter alterum luctando trudendo pulsando superare et de loco demovere laborat. Cum tamen in hoc quoque omnium concursu id potissimum ageretur, ut pila ne deiceretur [7] sed exciperetur, facile perspicitur, quomodo fieri

---

[1]) cf. Gal. de p. p. K. pag. 909, edit. nostr. 7, 21: εἰ δ' εὔτονον θ' ἅμα καὶ ἠπειγμένον εἴη — πάντων ἔσται γυμνασίων σφοδρότατον.

[2]) de p. p. K. pag. 902, edit. nostr. 5, 1: ὅταν μὲν γὰρ συνιστάμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀποκωλύοντες ὑφαρπάσαι τὸν μεταξὺ διαπονῶσι κτέ.

[3]) de p. p. K. pag. 904 med., edit. nostr. 5, 15.

[4]) cf. L. Becq p. 186: „les deux camps — se précipitaient sur la balle déposée à terre au centre du jeu“ quibus repugnant verba Pollucis (I, 104) ἐπιδράξασθαί τε τῆς σφαίρας φερομένης καὶ ἀντιβαλεῖν.

[5]) vide pag. 17, adn. 8).

[6]) Martial. Epigr. XIV, 48: Haec rapit Antaei velox de pulvere draucus,
Grandia qui vano colla labore facit.
et IV, 19, 7 et VII, 32, 10.

[7]) cf. Gal. de p. p. K. pag. 904 med., edit. nostr. 5, 17: τοῦτο δὲ καὶ τὴν γνώμην θήγει τῇ φροντίδι τοῦ τε μὴ καταβαλεῖν καὶ τοῦ διακωλῦσαι; et paullo infra, εἰ μή τις ἀκριβῶς τὴν ῥοπὴν προαισθάνοιτο, διαμαρτάνειν τῆς λαβῆς ἀναγκαῖόν ἐστιν αὐτόν. — Guhl u. Koner p. 652.

potuerit, ut lusores oculos huc illuc convertentes propter frequentissimas colli conversiones [1]) summis doloribus afficerentur; cuius rei exemplum splendidissimum versus ille Antiphaneus praebet, quo poeta lusorem quendam exclamantem facit:

„Οἴμοι, κακοδαίμων, τὸν τράχηλον ὡς ἔχω.“

Quid igitur mirum, quod Digestarum libro IX, 2, 52, 4 narratur, servulum quendam, qui tale spectatulum conspecturus ad ludentes propius accesserat, a lusore quodam ita esse impulsum, ut caderet et crus frangeret? At tale quid rarissime factum est ac non nisi casu adverso. Nam id ipsum Galenus inter commoda huius aliorumque pilae exercitiorum enumerat [2]), ea a periculis prorsus aliena esse. Praeterea in omnibus huius modi ludis magistrum ludi praesto fuisse [3]) constat, qui nimiae ferocitati ac vehementiae ludentium moderaretur.

Vides, quam simile sit harpastum pheninda ludo. Ac profecto tam arte inter se cohaerent, ut facile alter cum altero coniungantur. Etenim si quando in pheninda medicurrens decepto adversario pilam sursum emittebat, ut proxime ad scyrum devolaret, nonne fieri debebat, ut utriusque partis sodales in medium procurrentes pila potiri studerent? Hac tamen re pariter atque in harpasto vehementem de pila ortam esse pugnam, quis est qui neget? Neque enim alio modo Sidonii verba explicanda sunt: Filimatius primus ab accentu ludi sese removit. Dicit enim Sidonius sine dubio de ludi ardore magis magisque crescente [4]).

Quae cum ita sint, non mirum videbitur, quod Athenaeus [5]) commemorat, harpastum ludum prius vocatum esse φενίνδα. Immo veri simillimum est, illius aetate revera ambos ludos in unum conglutinatos fuisse. Nam qui alio modo fieri potuit, ut Pollux [6]) eumque secutus Eustathius [7]) in enumerandis ludorum pilae generibus harpastum prorsus silentio praeterirent, solumque pheninda laudarent, quamquam utrumque ambos ludos non ignorasse constat [8])? Tum vero id quoque memoratu dignum videtur, quod Artemidorus in Oneirocriticis [9]) hunc ludum ἁρπαστόν appellat, Clemens Alexandrinus [10]) tamen, qui eisdem fere temporibus vixit, φενίνδα. Denique etiam ex loco Antylli [11]) medici luce clarius apparet, utrumque ludum eidem generi ludendi adnumerandum esse, quod Romani raptim ludere dicunt.

---

[1]) cf. etiam Athen. I, cap. 26; et adn. n. pag. 13 [6] et Mart. XIV, 48 [2].

[2]) de p. p. K. pag. 909 extr. edit. nostr. 8, 5: βούλομαι μηδ' ὅτι ἐκτός ἐστι κινδύνων παραλιπεῖν et infra lin. 17: ὡς μηδὲ κινδύνῳ πελάζειν.

[3]) Gal. de p. p. K. pag. 909 med. edit. nostr. 8, 3: τούτου μὲν δὴ τῷ παιδοτρίβῃ μετέστω τῷ μέλλοντι τῶν γυμνασίων ἀφηγεῖσθαι.

[4]) de p. p. K. pag. 909, edit. nostr. 7, 21; et adn. n. pag. 18 [1].

[5]) vide I, 25; adn. nostr. pag. 14 [2].

[6]) Onomast. IX, 103: ἦν δὲ τῆς ἐν σφαίρᾳ παιδιᾶς ὀνόματα· ἐπίσκυρος φαινίνδα ἀπόρραξις οὐρανία.

[7]) Comm. ad Od. pag. 1601, 31: ἡ μέν τις ἐλέγετο οὐρανία. ἡ δὲ ἀπόρραξις. ἡ δὲ ἐπίσκυρος. ἡ δὲ φαινίνδα.

[8]) vide adn. n. 15 [2]: εἰκάζοιτο δ' ἂν εἶναι ἡ διὰ τοῦ μικροῦ σφαιρίου, ὃ ἐκ τοῦ ἁρπάζειν ὠνόμασται et adn. 27): τὸ καλούμενον — ἁρπαστὸν καὶ ὡς ἡ εἰρημένη φαινίνδα.

[9]) vide adn. n. pag. 13 [6].

[10]) vide adn. n. pag. 15 [3].

[11]) apud Oribasium ed. Daremberg I, pag. 529 sq.

Postquam enim demonstravit, tria genera parvae pilae fuisse, quorum sua quodque exercitia haberet, accuratius de tertio genere disputat. Haec enim parvae pilae species omnium erat maxima, qua lusores non singuli vel bini sed multi contra multos pugnantes utebantur. Ludebant vero, ait, ἐξ ἀποστήματος διεστῶτες, tumque hisce verbis pergit: „τούτου δὲ τὸ μὲν στάδιόν (στατικόν, στάσιμόν) ἐστι, τὸ δὲ δρομικόν· οἱ μὲν ἑστῶτες ἀφιᾶσι τὴν σφαῖραν μετὰ σφοδρότητος καὶ συνεχείας καὶ ὀνίνανται βραχίονάς τε καὶ ὄμματα. — Τὸ δὲ δρομικὸν βραχίονας μὲν καὶ ὄψιν ὁμοίως ὀνίνησι τῷ προειρημένῳ, ὠφελεῖ δὲ καὶ σκέλη διὰ τὸν δρόμον."

Hunc locum homines docti ita intellegunt, ut enuntiata, quae sunt στάδιον et δρομικόν ad singulas factiones unius eiusdemque ludi referant, quarum alteram loco suo stare alteram currere. Sic Mercurialis [1]) de parte statoria ac motoria dicit; sed, ut videtur, parum recte. Nam sine dubio, id quod etiam interpres huius loci francogallus recte vidit, hoc loco non de singulis partibus sermo est, sed de duobus inter se diversissimis generibus ludendi, quorum in altero lusores pilam suo quisque loco stantes emittebant, in altero in medium currentes. Itaque nullus dubito, quin Antyllus, cum de ludo statario diceret, de episcyro cogitaverit, qui cum pugna stataria recte comparari potest, quia ludentes in eo firmis post se descriptis terminis arcebantur.

Tum vero etiam necesse est, Antyllum ceteros duos ludos, quippe in quibus pila a currentibus emitteretur, ambos ad alterum genus, quod δρομικόν appellat, rettulisse. Nam in his ludis lusores huc illuc digrediebantur ac discurrebant, neque ullis carceribus tenebantur. Ceterum cum Antyllo optime consentit Galenus [2]), qui commoda pilae parvae laudaturus tria omnino genera ludendi statuit: primum μαλακόν vel πρᾶον, alterum σφοδρόν, tertium quod dicit vehementius esse priore, lenius ac suavius acerrimo. Ac quod ad primum attinet, eius exercitium in hunc modum illustrat [3]): „οὐδὲν γὰρ οὕτω πρᾶον, εἰ πράως αὐτὸ μεταχειρίζοιο. δεῖ δὲ μέσως μὲν ἔχοντα μηδὲ συμμέτρου ἀποστάντα τὰ μὲν ἠρέμα προβαίνειν, τὰ δὲ κατὰ χώραν μένειν, μὴ πολλὰ διαγυμνασάμενον", quibus paullo inferius addit, hoc exercitium utilissimum esse et senibus et pueris.

Quadrant in hoc genus, quae Antyllus de minoribus pilis earumque exercitiis disputavit. Sunt autem, si exempla postulas, huiusmodi ludi οὐρανία et ἀπόρραξις, quos apud Pollucem descriptos [4]) habes, eique omnes, quos Latini uno nomine comprehendunt, quod est dadatim ludere. Alterum genus, quod σφοδρόν Galenus, Latini raptim ludere appellant harpastum et pheninda complecti, satis demonstratum est. Quid? quod tertium genus, quod Latini dicunt expulsim ludere [5]) ad episcyrum referimus, quem medium inter ceteros locum obtinere vidimus, quemque Galenus hisce verbis illustrat (p. 7, 16): „τὸ μὲν γὰρ ἐκ διαστήματος ἱκανοῦ βαλεῖν εὐτόνως, ἢ οὐδὲν τοῖς σκέλεσιν ἢ παντάπασιν ὀλίγον χρώμενον, ἀναπαύει

[1]) de re gymn. p. 120: „et in qua (specie ludendi) cum stataria ac motoria pars esset."
[2]) de p. p. K. pag. 902 et p. 908, edit. nostr. 4, 18 et 7, 11.
[3]) ibid. p. 907 extr., edit. nost. 5, 7.
[4]) Onom. IX, 104. Grasberger I, p. 89.
[5]) Conferendus tamen Marquardt Privatalt. II, p. 423 adn. 3691, et Guhl u. Koner, p. 651.

μὲν τὰ κάτω, τὰ δ' ἄνω κινεῖ σφοδρότερον?" Quid enim aliud est βαλεῖν εὐτόνως atque expulsim ludere?

Sed, ut ad finem oratio nostra perveniat, unum addere liceat. Quemadmodum enim Galenus primum genus ludendi, quia corporis partes aptissime extendat viresque exerceat, senibus ac pueris commendat, sic Clemens Alexandrinus [1]) tertium genus, quippe in quo validissimis corporibus opus sit, viros excolere jubet. Quid mirum igitur quod Eustathius ac Pollux episcyrum ludum epheborum (ἐφηβική) nominant? Est enim aetas epheborum media inter pueros ac viros, id quod et per se constat et certis argumentis Platonis [2]) aliorumque comprobatur, qui tres has gymnastarum aetates accurate distinxerunt: puerorum (παίδων) epheborum (ἀγενείων) virorum (ἀνδρῶν vel νέων).

[1]) vide adn. n. pag. 15 [3].

[2]) Plato Legg. VIII, 833 C. D. Pausan. VI, 6, 1 et 14, 1. — Dionys. Hal. A. R. VII, 72 (pag. 1487). — De re videas, quaeso, Krause Gymn. I, p. 263 sq. — C. Curtius in Herm. VII, p. 43 et p. 134. — K. Fr. Hermann Staatsalterth., p. 461 adn. 4. Corp. Inscr. Gr. I, nr. 2214.

Rostochii. Typis Adlerianis.